

Taal in de kleuterklas

Praktijktips vanuit het onderzoek voor
kwalitatief en inspirerend kleuteronderwijs

Colofon

2024

Deze publicatie kwam tot stand in een samenwerking met onderzoekers van Odisee, Arteveldehogeschool, KU Leuven, Thomas More en Universiteit Gent.

Gelieve deze publicatie te citeren als: Taelman, H., Sierens, S., Spilt, J. Vanblaere, B., Van Keer, H., & Verachtert, P. (2024). Taal in de kleuterklas: Aanbevelingen uit onderzoek naar kwaliteitsvol en inspirerend kleuteronderwijs. Odisee, Arteveldehogeschool, Thomas More, KU Leuven, UGent. Beschikbaar via inspirerendkleuteronderwijs.be

Grafisch ontwerp:
www.csenden.be

Odisee
DE CO-HOGESCHOOL

a:artevelde
hogeschool

KU LEUVEN

**THOMAS
MORE**

**UNIVERSITEIT
GENT**

Woord vooraf

Fijn dat je deze inspiratiegids openslaat, die speciaal ontworpen is voor leerkrachten in het kleuteronderwijs. Met deze gids willen we je inspireren om de taalontwikkeling in je kleuterklas op een kwalitatieve manier te versterken. We geven aanbevelingen, tips en voorbeelden.

De inhoud van deze gids is gebaseerd op de resultaten van internationaal wetenschappelijk onderzoek en innovatie.¹ Het uitgebreide rapport vind je op onze website: inspirerendkleuteronderwijs.be. Sommige aanbevelingen klinken vast heel herkenbaar en pas je al toe, terwijl andere misschien nieuw zullen zijn. We besteden in deze gids vooral aandacht aan die zaken die in het kleuteronderwijs nog minder bekend zijn en nodigen je uit om daar in de toekomst extra aandacht aan te besteden.

Deze gids is geen checklist waarop je aanvinkt wat je al doet en wat niet. Het draait niet alleen om wat je al doet. Belangrijker is de kwaliteit waarmee je het doet. Denk bijvoorbeeld aan interactief voorlezen: het gaat niet over zomaar wat vragen stellen, maar over vragen die écht het begrip van de moeilijkste passages uit het verhaal ondersteunen. Ook de intensiteit is van belang. Een verhaal verzinnen kan bijvoorbeeld een maandelijkse activiteit worden, zodat de kleuters meerdere leerkanalen krijgen om hun vertelvaardigheden uit te breiden.

Misschien lees je deze inspiratiegids in één ruk uit? Dat kan, maar een alternatief is om de inspiratiegids in stukjes te lezen, na elk hoofdstuk te reflecteren over jouw eigen praktijk en aan de slag te gaan met nieuwe inzichten. Daar draait het immers om. Misschien kan je wel het kleuterteam van jouw school engageren om dit samen te doen.

Als je nieuwe dingen wil uitproberen, is het belangrijk om ze te combineren met dingen die je al kent. We moedigen je aan om voort te bouwen op de rijke pedagogische tradities die eigen zijn aan onderwijs aan jonge kinderen. Blijf dus aandacht schenken aan de brede ontwikkeling van de kleuters in alle ontwikkelingsdomeinen. Bouw aan een gebalanceerde aanpak, waarin leerkrachtgestuurde en kindgeïnitieerde activiteiten een plaats hebben. Maak dat de interacties tussen jou en de kleuters van goede kwaliteit zijn, door te investeren in warme relaties, taal- en denkontwikkeling en creativiteit. Alleen zo kunnen de aanbevelingen voor taal echt tot hun recht komen. Onze voorbeelden zijn dan ook gericht op een kleutervriendelijke, speelse aanpak, waarin rekening gehouden wordt met de voorkeuren en interesses van kleuters en aangesloten wordt bij hun diverse culturele en talige achtergronden.

We wensen je veel inspiratie!

Nog meer lezen over kwaliteitsvol en inspirerend kleuteronderwijs?

Binnen het KIKO-project ontwikkelden we ook inspiratiegidsen over taal en executieve functies:

[Downloaden](#)

[Downloaden](#)

Inhoudstafel

01	Taal stimuleren in de kleuterklas	8
	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Waarom?</i> • <i>Wat en hoe?</i>	
02	Woordenschatontwikkeling	13
	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Kies relevante thema's die de wereldkennis van kleuters verdiepen</i> • <i>Breid de woordenschat uit door basiswoorden en uitdagende woorden aan te bieden</i> • <i>Besteed herhaaldelijk aandacht aan de betekenis en de vorm van nieuwe woorden</i> • <i>Laat nieuwe woorden actief gebruiken in verschillende, betekenisvolle contexten</i>	
03	Rijke interactie	25
	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Voer lange, rijke gesprekken</i> • <i>Plan doelgerichte activiteiten om de mondelinge taal te versterken</i> • <i>Oefen de taal van het denken, onderzoeken en leren (schooltaal)</i>	
04	Bouwen aan verhaalbegrip en zelf verhalen vertellen	37
	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Lees een tekst meermaals voor, telkens met een andere focus</i> • <i>Ondersteun het verhaalbegrip op verschillende manieren</i> • <i>Leer kleuters ook zelf een verhaal vertellen</i>	
05	Beginnende geletterdheid	49
	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Creëer een omgeving met geschreven taal en ontdek deze samen met de kleuters</i> • <i>Investeer al vanaf de tweede kleuterklas in letters en klanken</i> • <i>Kies voor een systematische aanpak</i>	
06	Inspelen op verschillen	60
	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Investeer in jouw klasaanpak en voorzie extra ondersteuning in kleine groep</i> • <i>Besteed aandacht aan diverse achtergronden</i>	
07	Hoe ga je hiermee op weg met het team?	65
	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Bepaal jouw doel en vertaal deze naar onderzoeksgeïnspireerde strategieën</i> • <i>Laat je uitdagen door rijke materialen</i> • <i>Laat je uitdagen door professionalisering, liefst met coaching in de klas</i>	
08	Hoe deze gids tot stand kwam	70

1

Taal stimuleren in de kleuterklas

- Waarom ?
- Wat en hoe?

Taal stimuleren in de kleuterklas

Waarom?

Kleuters worden **meer dan 1000 uur per schooljaar ondergedompeld in het taalaanbod van de kleuterschool**. Dat is een belangrijk aandeel van het totale taalaanbod dat ze krijgen. Heel wat kleuters groeien op met meerdere talen tegelijkertijd (meertaallerende kleuters). Voor hen is het taalaanbod in de kleuterschool erg belangrijk om het Nederlands als onderwijstaal goed te verwerven. Maar de kleuterschool biedt ook belangrijke taalleerkansen aan kleuters die thuis een minder rijk taalaanbod ervaren of kleuters met een beperkte taalaanleg.

In de kleuterschool gebeuren voortdurend gesprekken die de taalontwikkeling voeden. Bij jonge kleuters gaan deze **gesprekken vaak over alledaagse zaken die op dat moment gebeuren**, binnen het hier-en-nu. Soms daagt de kleuterleerkracht de kleuters uit om een link te leggen tussen een situatie binnen het hier-en-nu en relevante ervaringen daarbuiten. Bijvoorbeeld, de klaspop Anna is ziek en de kleuters geven raad om Anna te verzorgen. De kleuterleerkracht vraagt door naar hun eigen ervaringen. *Wat doen mama of papa? Wat doet de dokter?* Daarmee daagt de kleuterleerkracht niet alleen het denken, maar ook de taalvaardigheid uit. Bij oudere kleuters gaan de gesprekken al vaker over onderwerpen die verder reiken dan wat er op dat moment gebeurt. Oudere kleuters leren zo al doende **de taal die nodig is om te praten over complexe onderwerpen buiten het hier-en-nu**.

In de kleuterklas maken kleuters kennis met **de taal die gebruikt wordt voor het denken, het onderzoeken en het leren, de zogenaamde schooltaal**. In het gesprekje hieronder zijn de voorbeelden van schooltaal onderstreept. Merk op dat het niet alleen gaat over woorden (*onderzoeken, instrumenten*), maar ook over taalstructuren (*volgens X, je moet Y als Z*).

LRKR: Moet je altijd naar de dokter als je ziek bent? Wat denken jullie? Kerem?

KL: Neen. Soms maar een beetje ziek.

LRKR: Volgens Kerem moet je niet gaan, als je maar een beetje ziek bent. Wat is jouw mening, Fatih?

KL: Volgens mij, je moet gaan als je bloedt, want dan is het gevaarlijk.

LRKR: De dokter onderzoekt hoe gezond je bent. Daarvoor heeft hij heel wat instrumenten nodig. Wat doet een dokter allemaal?

KL: Hij doet zo.

LRKR: Dat is een stethoscoop. De dokter gebruikt die om te onderzoeken hoe gezond je bent, om te luisteren naar hoe je ademt.

Er zijn kleuters die thuis niet vaak in contact komen met deze schoolse taalvariant. De kleuterschool speelt dan een cruciale rol.

De kleuterschool ondersteunt en **stimuleert ook de beginnende geletterdheid, als voorloper op het leren lezen en schrijven**: kleuters verwerven belangrijke inzichten over de kenmerken van geschreven taal en ze ontwikkelen voorbereidende vaardigheden zoals het fonemisch bewustzijn en kennis van klankletterkoppelingen. Die voorbereiding is belangrijk voor alle kleuters, maar in het bijzonder voor kinderen met een verhoogd risico op leesproblemen.

De omstandigheden in de kleuterklas zijn niet altijd optimaal voor een goede taalontwikkeling. Zo is het **een uitdaging om gesprekskansen goed te verdelen onder de kleuters**. Dat gebeurt niet automatisch: sommige kleuters krijgen meer aandacht en meer uitdagende vragen van de leerkracht dan andere. Verlegen kleuters met weinig spreekdurf worden vaak overstemd door de spraakzame kleuters. Ook kleuters die wat minder taalvaardig zijn, komen minder aan het woord in gesprekken met de leerkracht en met klasgenoten, terwijl zij juist nood hebben aan extra gesprekskansen.

Je kan hier als kleuterleerkracht echt wel het verschil maken. Onderzoek toont aan dat je met de juiste aanpak extra taalgroei kunt stimuleren, wat van onschatbare waarde is. De taalontwikkeling tijdens de kleuterperiode beïnvloedt de latere taalvaardigheid, zowel mondeling als schriftelijk, en is ook verbonden met andere ontwikkelingsdomeinen zoals sociaal-emotionele ontwikkeling, executieve functies en wiskundige vaardigheden.¹

Wat en hoe?

Het taalonderwijs in de kleuterklas is gebaseerd op vier grote pijlers. We diepen deze in de volgende vier hoofdstukken uit:

- **Woordenschatontwikkeling:** Wanneer je de woordschat van kleuters versterkt, bouw je niet alleen aan hun taalvaardigheid, maar tegelijk aan hun kennis van de wereld. Je verbreedt de woordenschat door nieuwe woorden aan te brengen en verdiept de woordenschat door het inzicht in de betekenis van een woord te vergroten (vb. *bevrozen* gebeurt niet in een ijskast, maar wel in een diepvries, waar het nog kouder is) of de relaties tussen woorden te belichten (vb. *bevrozen* is het omgekeerde van *ontdooien*).
- **Rijke interactie:** Kleuters leren taal wanneer je hen ook veel luister- en spreekkansen biedt tijdens een gesprek waar de gesprekspartners op elkaar reageren. De kwaliteit van deze interactie is cruciaal voor de taalverwerving, bijvoorbeeld door langere gesprekken te voeren en de inhoud van wat er gezegd wordt goed op elkaar af te stemmen. Ook is het bevorderlijk als de taaluitingen complexer en gevarieerder zijn, en als het gespreksonderwerp cognitief uitdagend is.
- **Bouwen aan verhaalbegrip en zelf vertellen:** Kinderen moeten leren om een uitgebreid betoog te begrijpen en te produceren, dat echte of fictieve gebeurtenissen in het verleden, het heden of de toekomst beschrijft. Dat is een uitdagende taak waarin alle aspecten van hun taalvaardigheid samenkomen. Je helpt kleuters hiermee op weg door voor te lezen of te vertellen, maar ook door hen zelf verhalen te laten vertellen.

- **Beginnende geletterdheid:** Uiteraard vormt de mondelinge taalvaardigheid een belangrijke basis om later te leren lezen. Maar daarbovenop komen nog een aantal specifieke vaardigheden die kleuters nodig hebben bij het leren lezen en schrijven. We denken hierbij aan het inzicht in de typische kenmerken van geschreven taal, het fonemisch bewustzijn en de kennis van klankletterkoppelingen.

In de praktijk komen deze pijlers vaak **op een geïntegreerde manier** aan bod. Tijdens voorleessessies bijvoorbeeld wordt er vaak gefocust op woordenschatontwikkeling en verhaalbegrip, terwijl er ook mogelijkheden zijn voor rijke interactie rondom het verhaal. Het boek dat voorgelezen wordt, biedt bovendien een uitstekende kans om te werken aan beginnende geletterdheid. De voorbeelden in deze inspiratiegids zijn daarom vaak niet exclusief aan één pijler toe te wijzen.

Goed om te weten: In de gele kaders vind je steeds voorbeelden uit Vlaamse kleuterscholen. De meeste voorbeelden komen uit het diepteonderzoek van het KIKO-project² of uit het professionaliseringstraject ELODIE³. Af en toe hebben we twee observaties samengesmolten, of voegden we nog een tip toe. Enkele voorbeelden hebben we elders gevonden, maar waren zo rijk dat we ze niet achterwege wilden laten. De blauwe kaders beschrijven goede praktijken uit succesvolle interventies in het buitenland. De groene kaders bevatten belangrijke onderzoeksinzichten over het Vlaamse kleuteronderwijs. De voorbeelden zijn steeds gericht op de hele klasgroep, op een klein groepje of op individuele kleuters. Situaties waarbij intensieve professionele ondersteuning van buitenaf nodig is voor specifieke kleuters, laten we in deze gids buiten beschouwing.

Elke kleuterklas is anders. Onze voorbeelden weerspiegelen die variatie. We voorzien een apart hoofdstuk over de manier waarop je kan **inspelen op verschillen** die er zijn in een klas, zowel op het vlak van taalvaardigheid als op het vlak van culturele achtergronden. We eindigen met de **vraag hoe je met de inzichten uit de inspiratiegids op weg kan gaan**, individueel of samen met het team.

De kneepjes van het vak

Je zal het snel merken, een aantal didactische principes keren vaak terug:

- **Hoge interactiekwaliteit:** De leerkracht gebruikt een rijke en begrijpelijke taal (taalaanbod), bouwt voort op wat de kleuters zeggen en doen (taalfeedback), en creëert ook veel ruimte voor eigen inbreng door de vragen die de leerkracht stelt (taalruimte).
- **Uitdaging:** De leerkracht daagt de kleuters uit in de naaste zone van ontwikkeling, vanuit een goed inzicht in de taalontwikkeling.

- **Ondersteuning:** De leerkracht helpt kleuters vooruit, door regelmatig te modelleren, veel talige en visuele ondersteuning te bieden en die geleidelijk aan los te laten. Kleuters krijgen ook inzicht in het doel van een activiteit.

Deze didactische principes komen voort uit onze literatuurstudie van het wetenschappelijk onderzoek.¹

Wat je niet in deze gids terugvindt, zijn tips voor ouders. Dat heeft te maken te maken met de beperkingen van het onderzoek waarop deze gids gebaseerd is. We verzamelden [hier](#) enkele interessante bronnen met adviezen voor ouderschoolsamenwerking.

2 Woordenschat- ontwikkeling

- Kies relevante thema's die de wereldkennis van kleuters verdiepen
- Breid de woordenschat uit door basiswoorden en uitdagende woorden aan te bieden
- Besteed herhaaldelijk aandacht aan de betekenis en de vorm van nieuwe woorden
- Laat nieuwe woorden actief gebruiken in verschillende, betekenisvolle contexten

Woordenschatontwikkeling

Jonge kinderen met een grote woordenschat doen het beter op het vlak van begrijpend luisteren en later ook begrijpend lezen. Daarom is het belangrijk om hier al op kleuterleeftijd aan te werken. Dat kan door naast impliciet leren ook in te zetten op bewust en expliciet aanleren van nieuwe woorden. Wanneer je kleuters een rijk en begrijpelijk taalaanbod biedt met heel wat nieuwe woorden, pikken ze die nieuwe woorden vaak vanzelf op uit het taalaanbod en leiden ze de betekenis van die woorden uit de context af. Onze eerste aanbeveling, over de keuze en uitwerking van thema's, speelt hierop in.

De overige aanbevelingen in dit deel gaan over het expliciet onderwijzen van nieuwe woorden. Voor kleuters is het immers niet altijd vanzelfsprekend om nieuwe woorden zelf te herkennen, te begrijpen en te onthouden. Hou er rekening mee dat sommige kleuters meer leerkanalen nodig hebben dan anderen. Vaak zijn het juist de kleuters met een kleine woordenschat die minder snel nieuwe woorden leren, omdat ze minder voorkennis hebben om de nieuwe woorden aan vast te knopen.⁴ Ook de taalaanleg speelt een rol. Zo hebben kleuters met een zwak verbaal kortetermijngeheugen doorgaans meer oefenkanalen nodig.⁵

Wist-je-datje

Wist je dat Vlaamse kleuterleerkrachten bewust bezig zijn met woordenschatontwikkeling? Ze zetten niet alleen in op impliciet leren, maar ook op het expliciet onderwijzen van nieuwe woorden. Daarbij schenken ze veel aandacht aan het verklaren van nieuwe woorden en aan het bieden van spreekkanalen met de woorden in verschillende betekenisvolle contexten. Een valkuil is wel dat leerkrachten vooral gesloten vragen zouden stellen die leiden tot korte antwoorden, terwijl het juist belangrijk is voor de kleuters om de nieuwe woorden ook in langere zinnen en in rijke gesprekken te gebruiken.²

Kies relevante thema's die de wereldkennis van kleuters verdiepen

Kies thema's die relevant zijn voor het begrip van de wereld, de verdere schoolloopbaan en het dagelijkse leven van de kleuters. Wanneer je dergelijke thema's verrijkt met nieuwe wereldkennis, heeft dat automatisch een positief effect op het taalaanbod: je zal veel interessante woorden gebruiken, aanleren en laten oefenen in een betekenisvolle context.

Doorsamen te werken met het team kan je ervoor zorgen dat er gedurende de kleuterjaren een **gebalanceerd aanbod** aan relevante thema's wordt aangeboden. Hiermee verstevig je zowel de woordenschat als de achtergrondkennis van de kleuters.

Lange thema's die vanuit verschillende invalshoeken benaderd worden

Blueprint for Early Literacy⁶ is een Amerikaans kleuterprogramma voor vierjarigen met een positief effect op de woordenschatontwikkeling. De kleuters worden ondergedompeld in tien relevante thema's: (1) Bouwen aan onze klasgroep, (2) Gezonde kinderen, (3) Welkom in onze buurt, (4) We zijn architecten, (5) Leven op de boerderij, (6) Mengen en maken, (7) Aan tafel, (8) Dierenarchitecten, (9) Kijk naar boven, (10) Onze klasgroep viert. Samen behandelen de thema's belangrijke inzichten over de samenleving, de levende natuur, de niet-levende natuur, wetenschap en techniek.

Elk thema duurt vier weken en wordt wekelijks vanuit een andere invalshoek benaderd. Zo wordt het thema 'Aan tafel' tijdens week 1 behandeld vanuit de vraag "Wat is er nodig om een maaltijd te maken?" Tijdens week 2 denken de kleuters na hoe ze alle stappen in het proces plezierig kunnen maken, ook het opruimen achteraf. Tijdens week 3 gaat het over de vraag: "Hoe kan je in de tuin voedsel verbouwen?" De vierde week ten slotte wordt gebruikt om twee bekende volksverhalen over voedsel uit te diepen en lessen te trekken over het centrale thema. Tijdens het thema worden er verbanden gelegd met de thema's 'Gezonde kinderen', 'Welkom in onze buurt', 'Mengen en maken' en 'Leven op de boerderij'.

Zoals het voorbeeld hierboven al illustreert, **duren thema's het best meerdere weken**. Op deze manier kunnen woorden die relevant zijn voor het thema herhaaldelijk opduiken, wat gunstig is voor de woordenschatontwikkeling van de kleuters. Verder biedt een langere periode de ruimte om het thema vanuit verschillende invalshoeken te benaderen. Elke nieuwe invalshoek biedt de kans om nieuwe woorden te introduceren en te verbinden met gekende woorden, of om het begrip van gekende woorden te verdiepen. Ten slotte bieden langere thema's veel leerkansen aan kleuters met een beperkte voorkennis: zij krijgen de tijd en de ruimte om doorheen de activiteiten veel kennis op te bouwen.

Een langer thema over het winterseizoen

"We experimenteren met langere thema's in onze kleuterklassen. Onlangs hebben we het thema 'Winterwonderland' behandeld. We begonnen met het onderzoeken van hoe de koude wintertemperaturen onze omgeving beïnvloeden. Gelukkig was het tijdens deze periode stevig aan het vriezen, waardoor we verschillende experimenten konden uitvoeren over bevriezen en smelten. De volgende week spraken we over dieren in de winter en hun behoeften. We sloten af met een week over het leven op de Noord- en Zuidpool. We stelden ons de vraag hoe mensen leven in een omgeving waar het constant koud is. Woorden die we in de eerste week hebben besproken, kwam en ook terug in de daaropvolgende weken. Bijvoorbeeld, het woord *bevriezen*: sommige

vogels vliegen naar het zuiden omdat de waterplassen *bevroren* zijn, en mensen op de Noordpool hebben geen *diepvries* nodig omdat alles buiten *bevriest*. Daar verbonden we dan weer nieuwe woorden mee. We leerden bijvoorbeeld dat als het *vriest*, sommige dieren zich beschermen tegen de kou met een dikke *vacht*."

Breid de woordenschat uit door basiswoorden en uitdagende woorden aan te bieden

Kies in elk thema ook een aantal woorden die je expliciet onderwijst aan de kleuters en intensief met hen inoefent. Dat doe je best met een set van **uitdagende woorden** die nog niet (goed) gekend zijn bij de kleuters. De kans is immers klein dat ze dergelijke woorden vanzelf oppikken. Selecteer hiertoe woorden die misschien wat minder frequent zijn in dagelijkse gesprekken, maar voldoende frequent in geschreven taal. Dat kunnen zowel typische themawoorden als thema-overschrijdende woorden zijn. Uitdagende woorden zijn vaak verbonden met belangrijke nieuwe inzichten die de kleuters tijdens het thema opdoen. Daarom reserveer je deze woorden niet alleen voor de meest taalvaardige kleuters. **Alle kleuters krijgen de kans om uitdagende woorden te leren.**

Sommige kleuters hebben ook steun nodig bij de verwerving van basiswoorden, dit zijn woorden die frequent in de gesproken taal opduiken. Meertaallerende kleuters kennen dergelijke basiswoorden vaak al in de thuistaal, maar nog niet in de onderwijstaal. In dat geval help je hen door, als mogelijk, een link te leggen met de thuistaal. Wanneer een kleuter bijvoorbeeld een voorwerp in haar thuistaal benoemt, kan je hierbij aanknopen door het Nederlandse woord aan het kind aan te bieden. Voor meertaallerende kleuters is de verleiding misschien groot om je te beperken tot basiswoorden. Vergeet echter niet dat zij tegelijkertijd ook uitdagende woorden kunnen verwerven die hun woordenschat uitbreiden en achtergrondkennis verstevigen.

Basiswoorden en uitdagende woorden bij het thema 'Aan tafel'

In Blueprint for Early Literacy⁶ zijn in het thema 'Aan tafel' de volgende woorden geselecteerd voor expliciet woordenschatonderwijs aan vier- tot vijfjarige kleuters:

	Uitdagende woorden	Basiswoorden
WEEK 1	de gast, verdelen, rauw, fijnhakken	koken, bakken, de maaltijd, het voedsel, de winkel
WEEK 2	het huishouden doen, het feestmaal, heerlijk, glijden	opruimen, de keuken, dansen
WEEK 3	nauwkeurig, rond iets winden, overstromen	het zaadje, de plant, groeien
WEEK 4	enorm, trekken en sleuren	zwaarder, lichter, de aardappel, de raap

De uitdagende woorden zijn er voor alle kleuters in de klas. Ze komen voor in de verhalen en duiken tijdens uiteenlopende activiteiten op. Slechts bij een beperkt groepje van kleuters besteedt de leerkracht ook aandacht aan de basiswoorden. Tijdens elk thema maakt de leerkracht samen met de kleuters een grote woordenflap waarop de nieuwe woorden getekend en geschreven worden. Kleuters mogen ook het woordlabel in de thuistaal geven, wanneer ze dat kennen. Ook hier benut de leerkracht deze kans om het woord in de onderwijstaal met deze voorkennis te verbinden. De woordenflap groeit geleidelijk aan tijdens het thema.

Kleuters houden van uitdagende woorden

“Vroeger dacht ik van veel woorden dat ze te moeilijk zouden zijn voor mijn kleuters, want de meeste kleuters in mijn klas groeien op met een andere thuistaal. Door er expliciet aandacht aan te besteden en deze woorden actief aan te leren, merk ik dat het wel lukt. Meer nog, de kleuters vinden het zelfs leuk om ons en hun ouders te imponeren met die nieuwe woorden.

Na het thema 'Bouwen' spraken enkele ouders me aan toen bleek dat hun kleuter het woord *isolatie* begreep. Ik was blij verrast wanneer kleuters tijdens de volgende thema's spontaan ontdekten dat niet alleen een bouwvakker, maar ook een bakker en een kapper *gereedschap* gebruiken. Ik was ook fier om te horen dat kleuters regelmatig spraken over *plannen*, wat ze enkele weken eerder in het thema 'Bouwen' als doelwoord geleerd hadden.”

Kiezen is verliezen! **Je kan niet alle woorden expliciet onderwijzen. Dat is ook niet nodig:** de kinderen zullen later betekenisverwante woorden gemakkelijker oppikken wanneer ze al een behoorlijk woordnetwerk hebben. Je hoeft zeker niet te investeren in zeldzame, specialistische themawoorden, al kan het uiteraard geen kwaad wanneer kleuters die toch vanzelf oppikken. Verder kies je het best woorden die voldoende vaak in geplande activiteiten opduiken. Het is raadzaam om enkele woorden uit eerdere thema's te hernemen. Door dat te doen, verhoog je de kans dat ze goed verankerd blijven. Een brainstorm aan het begin van het thema kan je inzicht geven in de woorden die de kleuters reeds kennen en de mogelijke doelwoorden die van pas zullen komen tijdens het thema.

Wist-je-datje

Wist je dat Vlaamse kleuterleerkrachten zich een tikkeltje minder zelfzeker voelen als het gaat om doelwoorden selecteren? Niet alle leerkrachten maken een onderscheid tussen basiswoorden en uitdagende woorden, zo merkten we op in onze observaties. Verder zou er zeker nog meer aandacht mogen gaan naar thema-overschrijdende woorden, in het bijzonder woorden uit de schooltaal (vb. denken, voorspellen, ...).²

Op onze [website](#) kom je meer te weten over de selectie van doelwoorden en over brainstormen.

Samen overleggen over de woordenschatselectie

“Alle leerkrachten op onze school weten wie welke thema's en welke doelwoorden heeft aangeboden: die staan in een overzicht dat zo is opgesteld dat we de kleutergroepen gemakkelijk kunnen volgen terwijl ze ouder worden. In dit overzicht zit er ook een link naar de woordkaarten die gebruikt werden, en een verwijzing naar enkele activiteiten (een liedje, een verhaal, een spelletje). Dat is handig wanneer we in een nieuw thema voorkennis willen opfrissen. In het thema 'Op reis' bijvoorbeeld lezen we nog eens het boek voor dat de kleuters het jaar voordien lazen in het thema 'Verkeer' om de doelwoordenschat rond voertuigen op te frissen. De selectie van de thema's en de bijhorende woorden gebeurt jaarlijks samen met alle leerkrachten: we denken na over een gebalanceerd en doelgericht aanbod aan thema's en onderzoeken welke doelwoordenschat relevant zou kunnen zijn. We gaan flexibel om met dit plan: vaak komen kleuters zelf met een nieuwe invalshoek op een thema, we laten ook ruimte voor themaloze weken, of thema's die bij de kleuters komen bovendrijven. Ondertussen is ons overzicht uitgebreid met een lijstje woorden en uitdrukkingen voor anderstalige nieuwkomers om hen te helpen om zich snel goed te voelen in de klas.”

Besteed herhaaldelijk aandacht aan de betekenis en de vorm van nieuwe woorden

Nieuwe woorden die je expliciet wil aanleren, introduceer je het best in een betekenisvolle context, bijvoorbeeld een verhaal of een waarneming. Wanneer nieuwe woorden opduiken, sta je even stil bij de betekenis en de vorm. Meestal is dat ene introductiemoment echter onvoldoende om een sterk geheugenspoor achter te laten. Je ondersteunt het leerproces door niet één, maar meerdere keren aandacht te schenken aan de betekenis en de vorm van het nieuwe woord, zoals in onderstaand voorbeeld gebeurt.

Telkens opnieuw wat meer betekenis geven aan een woord

In het Amerikaanse programma Blueprint for Early Literacy⁶ leert de leerkracht tijdens het thema 'Aan tafel' het woord *rauw* aan een groep vierjarige kleuters. De leerkracht vertelt: "Voordat we een ei koken en eten, is het *rauw*. *Rauw* betekent niet gekookt. *Rauw* voedsel is niet gekookt of opgewarmd. Een *rauw* ei is niet gekookt. Kun je dat woord *rauw* uitspreken?" "Laten we *rauw* toevoegen aan onze woordenflap met nieuwe woorden." "Ken je nog woorden die hetzelfde betekenen?" "We gaan nu *rauwe* en hardgekookte eieren met elkaar vergelijken!"

Het woord komt nogmaals aan bod wanneer de kleuters rijst bestuderen. De leerkracht verwijst naar de woordenflap en legt nogmaals uit dat *rauw* betekent dat het niet gekookt is. Een derde maal komt het woord aan bod in de context van aardappelen. De leerkracht heeft een *rauwe* aardappel in de hand en vraagt aan de kleuters of ze die op moet eten? Waarom (niet)? De leerkracht legt uit dat sommige soorten groenten en fruit *rauw*, dus ongekookt, opgegeten kunnen worden en andere niet. Later vergelijken de kleuters *rauwe* en gekookte aardappelen en stellen ze proefondervindelijk vast dat het niet mogelijk is om *rauwe* aardappelen te pureren. Telkens wordt nog even herhaald dat *rauw* betekent niet gekookt.

Het voorbeeld toont verschillende mogelijkheden om aandacht te schenken aan de betekenis en vorm van woorden:

Tabel 3. Verschillende manieren om een woord te verklaren

Het is niet altijd nodig om alle werkwijzen toe te passen, maar best combineer je meerdere.

Werkwijze	Uitleg	Voorbeeld bij het woord <i>rauw</i>
Een kindvriendelijke woordverklaring geven	Je legt het woord op een kindvriendelijke manier uit.	“ <i>Rauw</i> voedsel is niet gekookt of opgewarmd. Ken je nog woorden die hetzelfde betekenen?”
Het woord visualiseren	Je kan een voorwerp of een prent tonen, of het woord (samen met de kleuters) uitbeelden.	Leerkracht toont een <i>rauw</i> ei.
Verbinden met ervaringen	Je verwijst naar eerdere ervaringen die de kleuters hiermee kunnen verbinden. Vaak moet je die ervaringen ook creëren.	Kleuters stellen proefondervindelijk vast dat <i>rauwe</i> aardappelen hard zijn: het is onmogelijk om ze te pureren.
Het woord analyseren	Je verbindt het woord met andere woorden. Soms kan je ook aandacht schenken aan verbuigingen (ei - eieren), vervoegingen (bakken - ik bakte - gebakken) of afleidingen en samenstellingen (koken - overkoken - kookboek).	“ <i>Rauw</i> is het tegenovergestelde van gekookt. <i>Rauwe</i> eieren verschillen van gekookte eieren doordat ... “
Aandacht schenken aan de klankvorm	Om de klankvorm beter in het geheugen te verankeren, kan je het woord zelf traag uitspreken, vragen aan de kleuters om het woord uit te spreken, of klankspelletjes doen met het woord, zoals het woord in klankgroepen klappen (op-rui-men, maal-tijd)	“Kun je dat woord <i>rauw</i> uitspreken? Laten we het samen zeggen.”

Een uitdagend woord verklaren - bij de oudste kleuters

“Tijdens het thema ‘Kunst’ had ik het met de oudste kleuters over abstracte kunst. Ik begon met het voorlezen van het bekende prentenboek ‘De Stip’ van Peter Reynolds, waarin een kind wordt aangemoedigd door haar juf om op een andere manier naar haar eigen tekeningen te kijken en een hele kunstcollectie met stippen te maken. Na het voorlezen van het prentenboek legde ik uit wat *abstracte kunst* is: kunst waarvan je niet direct kunt zien wat het voorstelt. We bekeken verschillende kunstwerken die we eerder verzameld hadden en zochten voorbeelden van abstracte kunst. De kleuters wezen vooral naar kunstwerken met stippen. Het bleek dat het prentenboek tot verwarring had geleid. Om dit recht te zetten, besprak ik een kunstwerk

met lijnen en vakjes, en ook een standbeeld. Maar ik boekte pas echt succes toen we de eigen kunstwerken van de kleuters bespraken. Eén van de werken was behoorlijk abstract. Ik vroeg de kleuters om te raden wat erop stond. Toen iedereen iets anders zei, greep ik de kans om uit te leggen dat dit een voorbeeld was van abstracte kunst. Het was mooi, maar niemand wist precies wat het voorstelde, en dat was eigenlijk ook niet nodig.”

Een uitdagend woord verklaren - bij de jongste kleuters

“Vorige maand hadden we het over het weer. Ik introduceerde het woord *de wind* bij mijn meertaalende kleuters. Wanneer het aan het waaien was, ervoeren we op de speelplaats wat de wind met ons deed. We vingten de wind met een grote parachute. Dat maakte indruk. Ik nam ook een foto van de wapperende haren van een kind om te gebruiken bij de weerkalender. Als ik nu aan de kleuters vraag wat voor weer het is, verwijzen ze spontaan naar de wind.”

Laat nieuwe woorden actief gebruiken in verschillende, betekenisvolle contexten

Nieuwe woorden worden beter verankerd in het geheugen wanneer kinderen de kans krijgen om de woorden **actief te gebruiken, liefst in verschillende betekenisvolle contexten**. Je kan dit doelbewust plannen door relevante activiteiten te voorzien en door tijdens die activiteiten gesprekken te voeren waarin de woorden opduiken. Uiteraard kan je daarnaast ook nog ongeplande kansen grijpen om de woorden in de gesprekken te verweven.

Woorden opnieuw laten opduiken in diverse contexten

“In de sinterklaasperiode werkten we rond het thema ‘Speelgoed’ en leerden de kleuters de woorden *tweedehands*, *goedkoop* en *duurzaam*. Tijdens een kringgesprek introduceerde ik de idee dat je ook *tweedehands* speelgoed kan kopen. Dat is vaak niet alleen *goedkoop*, maar ook *duurzaam*. Goed plan, vonden de kleuters. Ze kenden ook wel een tweedehandswinkel, die we samen bezochten. We vergeleken het speelgoed, en kochten een verrekijker die we nog lang konden gebruiken. Dat was *duurzaam* en *goedkoop*.”

Nadien kregen de kleuters nog heel wat mogelijkheden om de woorden actief te gebruiken:

- Ze maakten een *tweedehandswinkel* in de klas, en ontwikkelden daar rijk rollenspel.
- We bedachten een *duurzaam* nieuwjaarscadeau voor de ouders.
- We hadden het over *tweedehandskleren* en verzamelden kleren voor een goed doel.

Het volgende gesprekje in de winkelhoek bewijst dat we slaagden in ons opzet:

KL: Ik heb iets nodig dat goedkoop is want ik heb niet veel geld meer.

KL: De duploblokken gaan echt niet stuk. Die gaan nog heel lang mee. Dus ze zijn duurzaam.

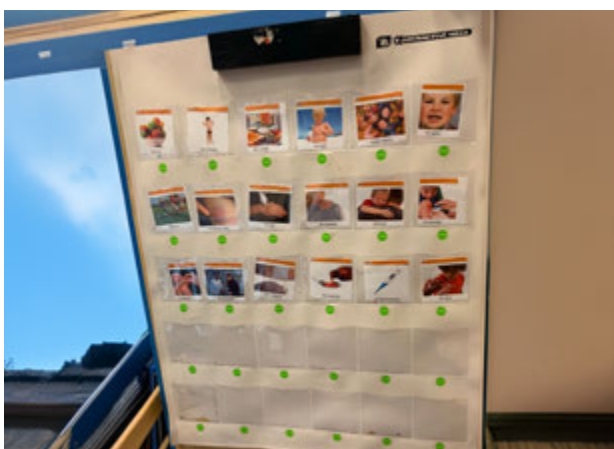
LRKR: De duploblokken zijn inderdaad duurzaam, want mijn grote broers hebben daar nog mee gespeeld toen ze klein waren en nu kunnen jullie daar nog steeds mee spelen.

Wist-je-datje

Wist je dat heel wat scholen een interactieve muur gebruiken voor hun woordenschatonderwijs? Een interactieve muur bevat vakjes waarin kaartjes passen. Boven elk vakje staat een knopje om een geluidsfragment af te spelen, dat vooraf opgenomen werd.

We observeerden duidelijke verschillen tussen klassen in hoe betekenisvol de interactieve muur werd ingezet. Soms bevatte de interactieve muur woordprenten van woorden die nauwelijks aan bod kwamen in de klas, of kreeg de interactieve muur weinig aandacht van de leerkracht en de kleuters. Maar we vonden ook heel wat goede praktijken. Vaak werkten kleuters zelfstandig met de interactieve muur. Ze luisterden bijvoorbeeld naar de ingesproken woorden en zinnestelsels, en plakten er de juiste afbeelding bij. Of ze gebruikten de interactieve muur als een geheugensteuntje voor belangrijke begrippen die van pas kwamen in het rollenspel (vb. de begrippen die de astronaut nodig heeft om zijn raket te besturen). Of ze vonden in de interactieve muur stapsgewijze instructies om te knutselen of te tekenen. Ook werd de interactieve muur ingezet voor begeleide activiteiten met de leerkracht: de leerkracht zocht samen met de kleuters afbeeldingen voor de interactieve muur en sprak nieuwe woordjes in, of oefende met een kleuter de doelwoorden en verwees daarbij naar de activiteiten in de klas. De interactieve muur functioneerde ten slotte ook als geheugensteuntje voor de leerkracht om nieuwe woorden te verwerken in spontane gesprekken.²

Hou er rekening mee dat de spreekkansen niet altijd gelijk verdeeld zijn in een kleuterklas. Creëer bewust **extra spreekkansen voor de kleuters met een kleine woordenschat**. Zij hebben vaak meer moeite om nieuwe woorden op te pikken en te verankeren in het geheugen.

Wat als het moeilijker gaat om nieuwe woorden te leren?

In de succesvolle NELI-interventie⁷ uit het Verenigd Koninkrijk wordt er sterk ingezet op woordenschatontwikkeling bij de minst taalvaardige kleuters van de klas. Nieuwe woorden worden gevisualiseerd met prenten, voorwerpen of gebaren. Kleuters krijgen ook de kans om de nieuwe woorden op verschillende manieren te ervaren met alle zintuigen. De leerkracht legt het woord *gooien* niet alleen uit, maar laat de kleuters ook daadwerkelijk met een voorwerp *gooien*, of vraagt om de beweging voor te doen met bijvoorbeeld een popje en te beschrijven wat ze doen. In het gesprek wordt ook verwezen naar ervaringen. Als de leerkracht bijvoorbeeld het woord *mouw* aanleert, vraagt ze: “Heb jij een *mouw*?”, “Is het een lange *mouw* of een korte *mouw*?”, “Welke andere dingen zouden *mouwen* kunnen hebben?” (vb. trui, jas, overhemd) en “Wat doen we met onze *mouwen* als het warm is of als we gaan verven?” Ten slotte wordt er stelselmatig herhaald. Ook als de leerkracht weet dat een kleuter een woord al beheerst, laat de leerkracht dat woord nog vaak horen of gebruiken. Door dat te doen wordt de betekenis echt ingeslepen en hoeft de kleuter na een tijd niet meer na te denken over het gebruik ervan. Kleuters maken in dit proces ook kennis met verschillende varianten van het woord. Als het werkwoord *gooien* herhaald wordt, dan komt de verleden tijd of de tegenwoordige tijd aan bod, zoals in “Gisteren *gooide* ik de bal.” en “Ik *gooi* de bal nu.” Als het woord *kleren* herhaald wordt, gaat het ook over *winterkleren*, *sportkleren*, *kleerkast*.

3

Rijke interactie

- Voer lange, rijke gesprekken
- Plan doelgerichte activiteiten om de mondelinge taal te versterken
- Oefen de taal van het denken, onderzoeken en leren (schooltaal)

Rijke interactie

Kleuters verwerven ook taal door deel te nemen aan rijke gesprekken: ze leren alsmat complexere taalstructuren gebruiken, ze leren aandachtig luisteren en hun beurt afwachten, ze leren hun boodschap af te stemmen op de luisteraar, ... In een kleuterklas is het echter niet vanzelfsprekend om alle kleuters te betrekken in gesprekken van goede kwaliteit.

Voer lange, rijke gesprekken

Ongetwijfeld ben je heel de dag door in gesprek met de kleuters. Wanneer je de taalverwerving wil stimuleren, is de kwaliteit van wat jij zegt en wat de kleuters zeggen van belang. Gesprekken met kleuters til je **naar een hoger taalniveau** door bewust te investeren in het taalaanbod (wat jij zegt), de taalruimte (hoe je kleuters uitnodigt om te spreken) en de taalfeedback (hoe jij reageert). Dat doe je met de taalstimulerende interactiestrategieën die in de tabellen hieronder beschreven staan.

Wist-je-datje

Wist je dat Vlaamse kleuterleerkrachten aangeven dat ze bewust taalstimulerende interactiestrategieën inzetten zoals het voeren van rijke gesprekken en het stellen van open vragen, en dat ze deze belangrijk vinden en zich hierin best competent voelen? Toch blijkt uit observaties in de klas dat deze strategieën wisselend worden toegepast en dat langere gesprekken soms afwezig zijn. Ook observeren we soms grote verschillen tussen leerkrachten in het gebruik van taalstimulerende strategieën, vooral bij kleuters die extra taalondersteuning nodig hebben.²

Tabel 1. Taalstimulerende interactiestrategieën

Taalaanbod	Voorbeeld van wat je als leerkracht kunt zeggen of doen
Een begrijpelijk, maar toch ook prikkelend taalaanbod bieden	“Toen Jan vorige week ziek was, heeft hij onze klaspop besmet. Jan heeft de ziekte doorgegeven. Kijk, de klaspop is ook ziek geworden. Echt ziek. Hij ligt in bed en heeft koorts.”
Visuele ondersteuning inzetten: gebaren, handelingen, prenten, voorwerpen	“De klaspop ligt in bed.” Leerkracht wijst ondertussen naar de klaspop in een poppenbed. “Hij heeft koorts.” Leerkracht neemt de thermometer vast en doet alsof hij die afleest.
Verwoorden wat er gebeurt	“Viktor, ik zie dat je de pop laat drinken, want hij zal wel veel dorst hebben als hij koorts heeft.”

Taalruimte	Voorbeeld van wat je als leerkracht kunt zeggen of doen
Inspelen op wat de kleuter zegt of doet als start van het gesprek	Jan draait zijn symbooltje weer op aanwezig, nadat hij enkele dagen thuis was wegens een griepje. "Jan, je bent weer terug. Wat was er gebeurd?"
Zelf starten met een goede open vraag of een prikkelende bewering	"Hoe kunnen we onze zieke klaspop helpen?" "Als je ziek bent, dan mag je buiten spelen, toch?"
De kleuter uitnodigen om te reageren door de kleuter verwachtingsvol aan te kijken en voldoende wachttijd te geven	De leerkracht kijkt de kleuter aan en telt in gedachten tot drie. "Wacht even, Lilly is nog aan het denken."
Doorvragen	Kl: "De pop wil spelen." Lrkr: "Waar zouden we hem nu best laten spelen? Waarom niet buiten?"
De moeilijkheidsgraad van jouw vragen aanpassen	Open vraag: "Wat zou de pop nu het liefst doen?" Gesloten vraag: "Zou de pop liever slapen of spelen?" Doe-opdracht: "Toon eens wat de pop zou willen doen."

Taalfeedback	Voorbeeld van wat je als leerkracht kunt zeggen of doen
De inbreng van de kleuter herhalen in de vorm van een correcte zin en uitbreiden met nieuwe taal en nieuwe informatie.	Kl: "pop fiek" Lrkr: "Ja, de pop is ziek. Hij voelt zich heel slecht en hij heeft geen zin om te spelen. Hij heeft ook koorts: hij is heel warm."
Alle vormen van communicatie waarderen, ook non-verbale reacties of uitingen in de thuistaal.	Tara kijkt naar de spulletjes en wijst naar de thermometer. Ze fluistert: "Hasta." Lrkr: "Bedoel je dat de pop ziek is? Goed gezien, Tara. Jij wil controleren of de pop koorts heeft met de thermometer. Neem hem maar vast en toon wat je ermee zou willen doen. Is de pop ziek?"
Nadat je voldoende wachttijd gaf, maar geen antwoord kreeg, modelleren wat de kleuter zou willen antwoorden.	"Ik denk dat jij wil zeggen: De pop wil slapen, want hij is moe. Zullen we het samen zeggen?"

Een nieuwkomer in de klas

"Gabriel is nieuw in onze tweede kleuterklas. Tot vorig schooljaar ging hij naar het Franstalig onderwijs. Tijdens de eerste maanden leerden we hem verschillende basiswoorden en uitdrukkingen begrijpen die hij nodig heeft om het klasleven te doorgronden, bijvoorbeeld *de jas, spelen, nog een keer*. Ik observeerde hem vaak terwijl hij aan het spelen was. Ik verwoordde dan wat er gebeurde in zijn spel. Daar stak hij veel van op. Vaak speelde ik mee. Samen auto's van een helling laten rijden. Autogeluiden nabootsen. Maar ook samen *1, 2, 3, start* zeggen. En na een tijdje: *de winnaar is..., een botsing, bel de politie*. Vanuit zijn interesse in auto's leerde ik hem ook enkele autoboeken kennen, om samen te doorbladeren. Wanneer ik zag dat een bepaalde prent hem erg interesseerde, speelde ik daarop in door er langer bij stil te staan. Vaak begon hij in het Frans, en herhaalde ik in het Nederlands. Hem in de grote kring betrekken in het gesprek vond ik lastig. Wat erg hielp, was als ik iets kon tonen bij wat ik vertelde of vroeg, bijvoorbeeld knuffels en foto's van huisdieren tijdens een ervaringsgesprek over huisdieren. Of als hij zelf iets kon tonen, bijvoorbeeld wat hij gebouwd had met lego. Vaak modelleerde ik dan wat Gabriel zou kunnen zeggen: "Ik denk dat Gabriel wil zeggen: ik heb een snelle racewagen gemaakt." Zo hoorde hij er echt bij."

Neem de tijd om **regelmatig langere gesprekken te voeren** waarin dezelfde kleuter meermaals aan het woord is. Dat gaat het best over een onderwerp dat de kleuter boeit. Zorg ervoor dat het gesprek niet eindigt na één vraag en één antwoord, maar stel open vragen of doe prikkelende beweringen die de kleuter uitnodigen om langere antwoorden te geven, en vraag door. Wanneer dat nog niet mogelijk is, daag je de kleuter uit om actief te communiceren met handelingen, gebaren of korte zinnestjes. Als je dit leest, lijkt dat allemaal vanzelfsprekend, maar dat is het zeker niet. Onderzoek toont aan dat kleuterleerkrachten vooral veel instructies geven en dat er vaak kansen verloren gaan om langere gesprekken te voeren. Maar in kleuterklassen waar er vaker langere gesprekken zijn, heeft dat een positief effect op de taalontwikkeling.⁸ Een goede tip is om dergelijke gesprekken gewoon op te nemen in jouw planning.

Taal tijdens de boterhammen

"Ook tijdens de boterhammen besteed ik veel aandacht aan taal. Omdat ik met de jongste kleuters werk, spreken we vooral over het hier-en-nu. Ik observeer en reageer op wat de jongste kleuters doen en zeggen. Verder verwoord ik wat ik doe en wat de kleuters doen. Open en gesloten vragen wisselen elkaar af. "Wat heb jij meegebracht?" "Wat is dit? Een brooddoos." "Wat moet ik doen voor jou?" Als er even wat rust is, zet ik me aan een tafeltje bij enkele kindjes om langere gesprekken te voeren. Daarbij kies ik vaak strategisch de kindjes die in de klas wat minder spreekdurf hebben."

Wat als het antwoord moeilijk komt?

Het succesvolle Amerikaanse programma Story Champs⁹ adviseert om niet te lang naar een antwoord te vissen door een hoop extra vragen te stellen. Dat is vermoeiend voor de kleuter, en saai voor andere luisteraars. Er moet vaart zitten in een goed gesprek. In de plaats komt een handelswijze in twee stappen:

1

Stap 1

Als je vermoedt dat de kleuter moeite zou kunnen hebben om te antwoorden, stel je een gerichte vraag waaruit duidelijk blijkt waar je naar zoekt. Niet: "Wat gebeurde er op het feest?" Wel: "Wie was er allemaal op het feest?" Of: "Wat heb je allemaal gegeten op het feest?"

2

Stap 2

Als je de kleuter even de tijd hebt gegeven om een antwoord te formuleren en er komt niets, geef je zelf een antwoord: "Ik denk dat jij misschien wil zeggen, ik heb taart gegeten." Vervolgens geef je de kleuter een nieuwe kans om zelf te formuleren. "En nu jouw beurt. Wat heb je allemaal gegeten op het feest?"

Leerkrachten krijgen ook de raad om af en toe op een positieve manier expliciete taalfeedback te geven, meteen nadat het kind wat gezegd heeft. Bijvoorbeeld, als de kleuter zegt: "Ikke twee taart eten", reageert de leerkracht: "Je kan het ook zo zeggen: Ik heb twee stukken taart gegeten. Nu jij." Dergelijke taalfeedback pas je best spaarzaam toe, met het oog op de leerdoelen die je vooropstelt.

Deze werkwijze richt zich naar kleuters die reeds met eenvoudige zinnestukjes kunnen spreken. Ze wordt niet de hele dag door toegepast, maar tijdens doelgerichte taalmomenten.

Tijdens groepsgesprekken kan je de kleuters leren om **goed naar elkaar te luisteren en op elkaar in te spelen**. Verder bewaak je dat de **spreekkansen goed verdeeld** zijn over alle kleuters. Dat is een belangrijk aandachtspunt voor elke leraar! Vaak kijk je onbewust dezelfde kleuters aan of betrek je een taalvaardige kleuter sneller in een gesprek. Maar het is net de uitdaging om alle kleuters de spreek- en leeransen te bieden die hun taalvaardigheid doen groeien.

Tabel 2. Strategieën voor groepsgesprekken

Strategieën	Voorbeeld van wat je als leerkracht kunt zeggen of doen
Kleuters leren om actief te luisteren	“Weet je nog, wanneer iemand spreekt, ben je zelf stil en luister je goed naar wat hij zegt. Dat doe je door naar hem te kijken.” Lrkr wijst ondertussen naar de mond, de oren en de ogen.
Alle kleuters uitnodigen om na te denken voordat je één kleuter aanduidt	“Hoe kunnen we pop helpen? Laten we eerst even onze denkhoed opzetten en nadenken.”
De spreekbeurten goed verdelen over alle kleuters, bijvoorbeeld door een stokje met de naam te kiezen	“Hoe kunnen we pop helpen? Ik neem een naamstokje uit onze pot, en het is van Saïd. Saïd, hoe kunnen we pop helpen?”
Andere kleuters in het gesprek betrekken door hun mening of ervaring te vragen	“Wat vinden jullie van het idee van Saïd om de pop de hele dag te laten slapen?”
Coöperatieve werkvormen toepassen, vb. de kleuters overleggen eerst per twee	“Praat even met jouw buur: hoe kunnen we pop helpen? Tatiana en Oleh, jullie mogen dat in het Oekraïens doen.”

De frisse blik van de taalcoach

“In onze school neemt een collega de rol van taalcoach op. Ze komt af en toe eens in de klas observeren en reflecteert dan met mij over de interacties met de kinderen. Zo leer ik mijn eigen aanpak beter kennen. Blijkt dat ik vaak goede vragen stel die de kleuters prikkelen om te spreken. Daar was ik me niet bewust van. Een werkpunt was dat ik me vaak tot één kleuter richt en de andere kleuters weinig in het gesprek betrek door hun mening te vragen. Nu zet ik daar sterk op in. Als één kleuter zijn mening geeft, volgt: “Wat denk jij? En jij?” Het is snel een automatisme geworden.

Vaak spreek ik ook met de taalcoach over de aanpak van individuele kleuters: ik heb enkele kleuters in mijn klas die niet goed durven te spreken. Samen met haar bedenken we strategieën om hiermee om te gaan. Dat is maatwerk.”

Plan doelgerichte activiteiten om de mondelinge taal te versterken

Er doen zich heel wat spontane kansen voor om lange, rijke gesprekken te voeren in de kleuterklas. Dat is zeker het geval wanneer je investeert in een goede relatie met elke kleuter en hen een rijke omgeving biedt die hen prikkelt om te spreken. Maar daarnaast is het belangrijk om **veel activiteiten te plannen waarin je bewust de mondelinge taalvaardigheid versterkt**. Denk aan taalactiviteiten zoals ervaringsgesprekken, voorleesmomenten, een praatplaat bespreken, een brainstorm doen, genieten van een versje of van poppenspel. Maar vergeet zeker ook niet de talige doelen die je voorop kan stellen tijdens een wetenschapsactiviteit, in een fantasiehoek of tijdens het fruitmoment.

Wist-je-datje

Wist je dat Vlaamse kleuterleerkrachten veelvuldig taalactiviteiten inzetten, ook in de kleine groep? Ook worden hoeken vaak ingezet in functie van taalleerkansen.²

Ook al zijn dergelijke activiteiten gepland en voorbereid, dat hoeft niet te betekenen dat ze van begin tot einde door de leerkracht ingevuld worden. Integendeel, **je creëert extra taalkansen wanneer je heel wat ruimte voorziet voor de eigen inbreng van de kleuters**. Vaak zijn er ook mogelijkheden om de activiteit op een speelse manier uit te voeren.

Samenwerken aan een project tijdens het thema

In de Amerikaanse interventie Blueprint for Early Literacy⁶ maken kleuters tijdens het thema 'Onze buurt' een plattegrond van de buurt. Dit project biedt heel wat kansen voor rijke interacties. Doordat het thema vier weken duurt, hebben de kleuters ruim de tijd om eigen suggesties te doen over gebouwen, plaatsen, personen, voertuigen en dieren die een plaats mogen krijgen op de plattegrond. Ze bespreken telkens met de groep hoe ze hun idee kunnen realiseren. Op het einde van het thema gebeurt er een kringgesprek op basis van de plattegrond. Vervolgens presenteren kleuters de plattegrond aan de ouders. Een speelse aanpak is dat elke kleuter zich verkleedt als een van de personen die afgebeeld staan op de plattegrond (de winkelier, de politieagent, de apotheker ...).

Voorzie zeker **een begeleid aanbod in kleine groep of zelfs (korte) individuele momenten**. In een kleine groep heeft elk kind meer spreekkansen. Bovendien is de spreekdurf vaak groter.

Gesprekken met twee

“Ons doel is dat de oudste kleuters op het einde van het schooljaar met twee met elkaar een gesprek in het Nederlands kunnen voeren. We oefenen regelmatig, bijvoorbeeld wanneer kleuters iets getekend hebben en dit aan elkaar voorstellen, wanneer ze elkaar over het weekend vertellen of samen een antwoord zoeken op een leervraag in het thema. Onze meertaalgerende kleuters ontwikkelen veel meer spreekdurf in het Nederlands door dit vaak te doen. Voor hen voorzie ik vaak prenten die visuele ondersteuning kunnen bieden bij het vertellen. Vaak bied ik aan enkele duo's extra taalsteun door mee te luisteren, vragen te stellen en taalfeedback te geven. Soms gebruik ik de thuistaal als opstapje naar het Nederlands: sommige meertaalgerende kleuters mogen eerst aan elkaar in de eigen thuistaal hun verhaal vertellen, vervolgens doen ze hun verhaal opnieuw in het Nederlands aan een ander klasgenootje. Ik heb de indruk dat ze dan minder gespannen zijn en beter weten wat ze willen vertellen en dat ze zich kunnen focussen op een zo correct mogelijke verwoording in het Nederlands. Vaak daag ik hen nadien uit om hun verhaal aan verschillende klasgenoten te vertellen. Het wordt elke keer beter, zeker wanneer ik feedback voorzie.”

Denk bewust na over de **talige mogelijkheden in de hoeken**. Die ontstaan niet alleen door rijke materialen aan te bieden, maar ook door rijke taalimpulsen te geven. Wist je dat er in effectieve taalinterventies vooraf nagedacht wordt over wat je als leerkracht kan zeggen tijdens het meespelen in een hoek om een gesprek op te starten?

Gesprekken voor elk taalniveau in de hoeken

In de Amerikaanse interventie Blueprint for Early Literacy⁶ is er in het thema 'Wij zijn architecten' een fantasiehoek met allerlei attributen van bouwvakkers. Wanneer de leerkracht langskomt in de hoek, gaat die met elk kind op een andere manier in gesprek, afhankelijk van de taalvaardigheid. Ook wanneer een kind nauwelijks wat kan zeggen, wordt het kind in de communicatie betrokken. Bijvoorbeeld:

- **Gebaar:** Geef me een helm, dan kan ik meedoen. Waar is de hamer? Laat me jouw veiligheidsvest zien.
- **Ja/Nee:** Is dit een hamer? Ga je de hamer gebruiken om te timmeren? Bouw je een huis?
- **Of/Of:** Is dit een hamer of een schroevendraaier? Gebruik je de hamer om te timmeren of om te metselen? Wat gebruik je best om de muur te metselen, een truweel of een hamer?
- **Open vragen:** Wat ben je vandaag aan het bouwen op de bouwplaats? Vertel me over je bouwplannen. Welke taak heb je op de bouwplaats? Vertel me wat meer over het gereedschap dat je wil gebruiken. Vertel me wat meer over jouw kleren.

Oefen de taal van het denken, onderzoeken en leren (schooltaal)

We willen de kleuters stap voor stap vertrouwd maken met de taal van het denken, onderzoeken en leren. Het gaat hier over schooltaal, over woorden en taalstructuren die vaak gebruikt worden bij het denken, onderzoeken en leren, maar die niet altijd vanzelf verworven worden. Als voorbereiding hierop **kies je regelmatig gespreksonderwerpen die buiten het hier-en-nu liggen**. Samen met de kleuters blik je terug op het verleden of kijk je vooruit naar de toekomst. Dat kan in heel verschillende contexten. Je praat bijvoorbeeld tijdens een ervaringsgesprek over de ervaringen thuis, je reflecteert samen over de ervaringen in de hoeken, je plant met de kleuters wat ze nog in het thema willen doen, je voorspelt wat er in een verhaal zal gebeuren of je verzint samen een spelscenario met rollen en acties voor de fantasiehoek. Je kan met de kleuters ook een prikkelende denkvraag exploreren tijdens een taaldenkgesprek waarin geen vaststaand antwoord voorop staat. Dergelijke gespreksonderwerpen zetten aan tot meer precieze en meer complexe taal, zeker wanneer je de kleuters ondersteunt met de interactiestrategieën die in Tabel 1 beschreven staan.

We verzamelden voor jullie op onze [website](#) tips voor elk type van gesprek: ervaringsgesprekken, plangesprekken, reflectiegesprekken, gesprekken rond de fantasiehoek, taaldenkgesprekken,... Elke tip helpt je op weg om de schooltaal verder te versterken.

Je kan [hier](#) een filmpje bekijken met voorbeelden van gesprekken buiten het hier-en-nu.

Een filmpje als impressie voor een ervaringsgesprek

“Ik gebruik vaak een prikkelend filmpje om voorkennis op te frissen voordat ik aan een ervaringsgesprek begin. In het thema ‘Kunst’ toonde ik bijvoorbeeld een filmpje van een levend standbeeld. Nadien ging het gesprek over de eigen ervaringen van de kleuters met levende standbeelden. Waar hadden ze dit al eens gezien? Wat gebeurde er? Het zijn vaak dezelfde kleuters die heel veel weten en veel ervaringen hebben opgedaan. Daarom stel ik ook vragen waarop iedereen kan antwoorden, zoals: “Als je nu zelf een standbeeld zou willen zijn, wat zou je dan willen zijn?” Dergelijke open vragen beantwoorden is niet altijd heel gemakkelijk. Als het nodig is, vereenvoudig ik vragen door opties te geven: ik wil X of Y. Soms doen we dergelijke ervaringsgesprekken ook in kleine groepen volgens de taalvaardigheid van de kleuters, om meer op hun niveau te werken.”

Bij de oudere kleuters kan je **bewust woorden of zinnen introduceren om het denkproces te verwoorden**. Je leert hun bijvoorbeeld het woord observeren als het gaat om heel aandachtig kijken en beschrijven wat er gebeurt. Of je vraagt hen om te voorspellen wat er in een verhaal gebeurt en moedigt hen aan om hun zinnetje te starten met ik voorspel dat. Andere interessante woorden en zinnetjes om expliciet aan bod te laten komen zijn onder meer: *het probleem, het idee, ik vraag me af of..., ik herinner me..., ik wil leren over..., volgens mij..., ...*

Je kan oudere kleuters ook leren om oorzaak en gevolg op een talige manier uit te drukken, bijvoorbeeld met *want* of *omdat*. Verder kan je modelleren hoe je tijdsverbanden markeert (*eerst, nadat, toen, ten slotte*) en hen aansporen om dit ook zelf te doen.

De weerkalender bewust inzetten om de taal van het denken, onderzoeken en leren te oefenen

“Als we ‘s ochtends het weer bespreken, laat ik eerst een kind voorspellen wat het weer zal zijn. Ik vraag: “Wat voorspel je?” Daarna help ik het kind om zijn ideeën in een mooie zin te gieten, bijvoorbeeld: “Ik voorspel dat...” Vervolgens gaan we naar buiten om waar te nemen. We beschrijven en verklaren wat we zien. Bijvoorbeeld: “De plas is er nog, want gisteren heeft het geregend.” Of: “Het lijkt alsof er rook uit onze mond komt omdat het nog heel koud is.” Terug binnen vertalen we onze observaties naar pictogrammen, die we op de weerkalender hangen. “Ik hang het wolkje op, omdat...”

Geschreven taal is een waardevolle ondersteuning bij dergelijke gesprekken. Je kan de ideeën van de kleuters op een grote flap noteren en er kleine tekeningetjes aan toevoegen. Op die manier kunnen jullie later gemakkelijker opfrissen wat er werd gezegd en hierop verder bouwen. Een andere goede praktijk is om gedurende een thema samen met de kleuters te werken aan een zelfgemaakt boek. Ze kunnen tekenen of prenten verzamelen, terwijl jij samen met hen nadenkt over een passende tekst en deze noteert. Het ontwerpen en bekijken van dergelijke zelfgemaakte boeken biedt tal van taalkansen, vooral wanneer je extra aandacht besteedt aan het gebruik van rijke taal. Hou ze binnen handbereik van de kleuters, zelfs nadat het thema voorbij is, zodat de kleuters later kunnen terugblikken op de activiteiten en gebeurtenissen.

[Hier](#) vind je meer tips om geschreven taal in te zetten in functie van de mondelinge taal.

Denkstimulerende gesprekken

“Ik werk in Brussel met meertaalgerende kleuters van vier jaar. Elk thema starten we met een rijke impressie. We gebruiken de input uit deze impressie als basis voor een brainstorm, waarbij we ook de voorkennis van de kleuters benutten. Vaak komen er een aantal vragen naar boven die de nieuwsgierigheid van de kleuters prikkelen. We kiezen enkele van deze vragen uit en gaan samen op zoek naar antwoorden. De kleuters tekenen hun antwoorden en ik voeg daar een geschreven antwoord aan toe op grote flappen die voor iedereen zichtbaar zijn. Tijdens het thema komen er vaak nieuwe vragen naar boven drijven. De kleuters maken er een sport van om nieuwe vragen te bedenken, omdat ze weten dat ik dat erg waardeer.

Bijvoorbeeld, tijdens het thema ‘Politie’ stelden de kleuters niet alleen vragen zoals “Wat moet je kunnen om een agent te worden?” of “Welke vervoersmiddelen van de politie zijn het snelst?”, maar ook vragen zoals “Wat doet de politie wanneer twee auto’s botsen?”, “Wanneer gebruikt een politieagent zijn pistool?” en “Hoe begroet je een politieman?” Na een bezoek van een politieman aan onze klas waren de kleuters ook erg geïnteresseerd in politiehonden, waarna we alle informatie hierover verzamelden tijdens een nieuwe brainstormsessie. Zo creëren we hele rijke taalleerkansen over onderwerpen buiten het hier-en-nu.”

4

Bouwen aan verhaalbegrip en zelf verhalen vertellen

- Lees een tekst meermaals voor, telkens met een andere focus
- Ondersteun het verhaalbegrip op meerdere manieren
- Leer kleuters ook zelf een verhaal vertellen

Bouwen aan verhaalbegrip en zelf verhalen vertellen

Naast het leren voeren van rijke gesprekken is het ook belangrijk dat kinderen leren om een verhaal te begrijpen of zelf een verhaal te vertellen. Dat is een uitdagende taak waarin alle aspecten van hun taalvaardigheid geïntegreerd aan bod komen. Maar het loont. Kinderen die hier goed in zijn, hebben later minder moeite met begrijpend lezen. Met onderstaande aanbevelingen help je hen al goed op weg.

Je kan [hier](#) een filmpje bekijken waarin de leerkracht werkt aan verhaalbegrip en de kinderen veel kansen geeft om ook zelf verhalen te vertellen.

Lees een tekst meermaals voor, telkens met een andere focus

Je versterkt het verhaalbegrip door een tekst **meermaals** voor te lezen. Wanneer je **telkens een andere focus** uitkiest, geef je de kleuters de kans om het verhaal gaandeweg diepgaander te begrijpen.

Wist-je-datje

Wist je dat Vlaamse kleuterleerkrachten vaak aan herhaald voorlezen doen? Kleuterleerkrachten voelen zich echter wat minder competent bij de selectie van een focus of een voorleesdoel. Volgens onze observaties gebeurt voorlezen vaak in functie van woordenschatontwikkeling en kunnen leerkrachten nog meer inzetten op andere leesdoelen. Bij het herhaald voorlezen kiezen ze soms een andere focus dan bij de eerste voorleessessie. Ze zouden dat nog meer mogen doen.²

Herhaald voorlezen voor extra taalgroei

“Op onze school hebben we nu een hele effectieve manier gevonden om voor te lezen. We doen het niet zomaar één keer, nee, we lezen boeken liefst vier keer! En we doen dat telkens op een andere manier. Daarbij houden we altijd een doel voor ogen, zodat het extra leerzaam wordt. Soms is dat de woordenschat die bij het verhaal hoort. Wanneer we samen naar de prenten kijken, bespreken we nieuwe woorden. Daarna spelen we spelletjes op de tablet om de woorden te oefenen. Die spelletjes

maak ik zelf. Een andere keer gaan we in op de personages. Ik maak simpele poppetjes van de personages en gebruik die om vragen te stellen, zoals “Wie is dit en wat doet hij nu in het verhaal?” en “Hoe zou hij zich voelen?” We kunnen zelfs scènes naspelen. Achteraf mogen de kleuters met die poppetjes in een hoek spelen. Soms gebruiken we het verhaal om meer te leren over de wereld om ons heen. Dan bedenken we vragen waar we samen tijdens het lezen antwoorden op zoeken. En daarna delen de kleuters hun eigen ervaringen. We kijken ook naar hoe het verhaal in elkaar zit: het begin, het midden en het einde. En soms mogen de kleuters zelf bedenken hoe het verdergaat! Dat doen we eerst in de kring en daarna tekenen de kleuters hun ideeën uit. Ik ben heel enthousiast over deze aanpak, omdat de kleuters naar mijn gevoel de verhalen beter begrijpen en er veel meer taal uit oppikken.”

Het verhaal in het boek helpt je te beslissen waar je tijdens het voorlezen op kan focussen: de grote verhaallijn, belangrijke woordenschat, een bepaald personage of juist de wisselwerking tussen personages, de wereldkennis die nodig is om het verhaal beter te begrijpen, oorzaak-gevolg, extra informatie die uit de prenten af te leiden valt, alternatieve oplossingen, de link met andere teksten, de boodschap van de schrijver, ... Daarom is het belangrijk om **jouw voorleessessies voor te bereiden** door het boek te analyseren en te bedenken wat je wil benadrukken. Of je kunt ideeën opdoen uit voorleessuggesties die je ergens anders vond.

[Hier](#) vind je een lijst met bronnen die je ondersteunen bij de selectie van boeken of met concrete voorleessuggesties.

De leerladder om alternatieve vragen voor te bereiden

In het Deense project SPELL¹⁰ wordt aan herhaald voorlezen gedaan. Leerkrachten krijgen voor elke nieuwe voorleessessie een aantal belangrijke vragen mee die ze met de kleuters kunnen bespreken. Vaak zijn dat best wel uitdagende vragen, bijvoorbeeld “Hoe voelde konijn zich wanneer de taart uit de oven kwam?” In de lesvoorbereiding staan ook een aantal alternatieve vragen, die de leerkracht kan gebruiken wanneer de uitdagende vraag voor een kleuter te moeilijk of te gemakkelijk blijkt.

De idee is om een leerladder in te zetten. Wanneer de kleuter de startvraag gemakkelijk kan beantwoorden, gaat de leerkracht een stapje hoger op de leerladder, om extra uit te dagen. Wanneer de kleuter meer moeite heeft, gaat de leerkracht een stapje lager, om extra te ondersteunen. Het doel van de leerladder is om door middel van een sterke interactie de kleuter altijd een stapje verder te brengen dan waartoe de kleuter spontaan in staat is. Je zoekt dus de zone van de naaste ontwikkeling op. Op die manier vermijd je faalervaringen en boek je leerwinst.

Je moet je zeker **niet beperken tot één boek per thema** bij het herhaald voorlezen. Weet je nog, voor de woordenschatontwikkeling is het belangrijk om thema's langer te laten duren en zo kleuters de kans te geven om nieuwe woorden in verschillende contexten tegen te komen. Dit kan je bereiken door slimme keuzes te maken in de boeken die je gebruikt. Wanneer nieuwe woorden in meerdere boeken opduiken, biedt elk boek een nieuwe betekenisvolle context die het geheugenspoor van het woord versterkt. Zo'n aanpak helpt trouwens niet alleen bij het verbeteren van de woordenschat, maar ook bij het vergroten van de wereldkennis. Bovendien heeft het voordelen voor het verhaalbegrip: wanneer je later in het thema nieuwe teksten leest, zullen de kleuters deze gemakkelijker begrijpen door de woordkennis en de wereldkennis die ze hebben opgedaan uit eerdere teksten.

Niet één boek per thema, maar een rijk aanbod

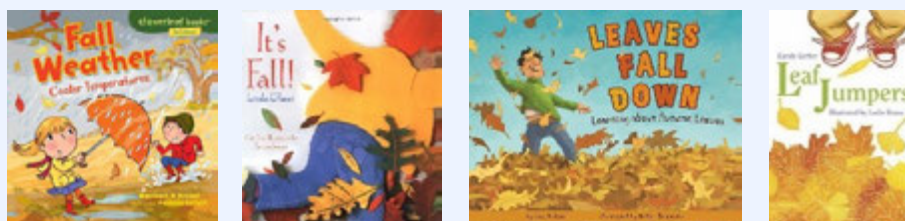
In de Engelstalige interventie: StoryTalk¹¹ lezen leerkrachten wel acht tot tien boeken per thema. Dat lukt doordat het thema drie tot vier weken duurt en het streefdoel is om dagelijks voor te lezen. Eenvoudigere boeken worden één- of tweemaal voorgelezen, moeilijker boeken drie- tot viermaal. Hetzelfde boek komt nooit twee opeenvolgende dagen aan bod.

Bij het thema 'Herfst' zijn er bijvoorbeeld twaalf boeksuggesties om uit te kiezen. Verschillende subthema's keren terug over de boeken heen.

In deze boeken gaat het vooral over oogsten (van appels en pompoenen), en wordt er een link gelegd met zaaien, maar ook met dieren die een wintervoorraad verzamelen:

Deze boeken behandelen het weer in de herfst en het vallen van de bladeren:

De laatste reeks boeken gaat over het leven van dieren in de herfst, waaronder eekhoorns. Er wordt opnieuw verwezen naar oogsten en een wintervoorraad aanleggen.

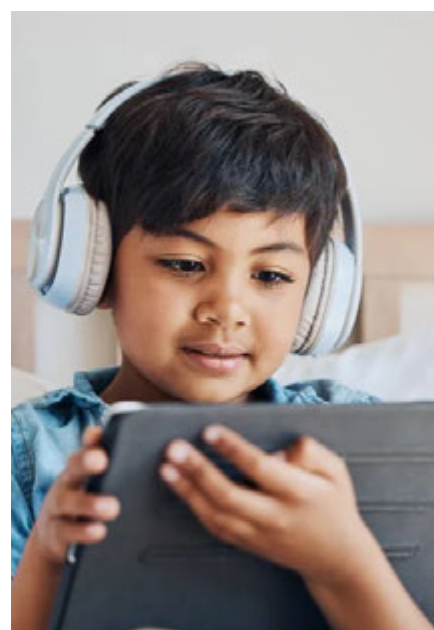

De aanpak van Story Talk heeft een meetbare invloed op de woordenschatontwikkeling van de kleuters. Het kan hiervoor putten uit het rijke Engelstalige boekaanbod. Maar ook voor het Nederlands is het boekaanbod groot genoeg om met meerdere boeken per thema te werken.

Ondersteun het verhaalbegrip op verschillende manieren

Je kunt verschillende praktijken inzetten om het verhaalbegrip te ondersteunen:

- **Interactief voorlezen met uitdagende vragen:** Interactief voorlezen begint reeds voor de start van het verhaal. Je kan door middel van een activiteit of een gesprek voorkennis oproepen over centrale onderwerpen in het boek. Je kan ook al nieuwe woordenschat aanbrengen of essentiële informatie geven die belangrijk is om het verhaal te begrijpen. Bij de start van de voorleessessie kan je het boek introduceren door samen met de kleuters de kافت te verkennen en te voorspellen waarover het verhaal zal gaan. Je kan ook een luisterdoel meegeven, een centrale vraag bijvoorbeeld, waarop je tijdens en na het verhaal terugkomt. Tijdens het voorlezen onderbreek je af en toe het verhaal om samen terug te blikken of vooruit te kijken. Je stelt hierover vragen aan de kleuters. Ook kan je zelf af en toe modelleren hoe je informatie afleidt uit de tekst en de prenten, door hardop na te denken. Na het verhaal kom je zeker terug op het leesdoel.
- **Aandacht besteden aan de verhaalstructuur:** Je kan tijdens en na het vertellen door middel van opmerkingen en vragen aandacht schenken aan de typische bouwstenen van een verhaal. Dat kan heel eenvoudig door te praten over het begin, het midden en het einde. Maar je kan ook gaan voor een uitgebreidere set van verhaalbouwstenen waarin je bijvoorbeeld aandacht schenkt aan de hoofdpersonages, het probleem, de gevoelens, de acties en het einde. Verhaalpicto's bieden ondersteuning wanneer ze regelmatig ingezet worden.
- **Het verhaal visualiseren:** De meeste verhalen voor kleuters bevatten al ondersteunende prenten. Als alternatief kan je poppetjes gebruiken of voorwerpen om het verhaal na te spelen. Soms is het voor de kleuters ook heel leerrijk om de omgeving van het verhaal na te bouwen, als basis voor een verteltafel waarop ze het verhaal kunnen naspelen. Soms kan je de visuele ondersteuning net minderen om de kleuters te motiveren om aandachtiger te luisteren.
- **Het verhaal laten naspelen:** Je kan ervoor kiezen om samen met de kleuters het hele verhaal na te spelen. Dat is niet alleen leuk, maar helpt kleuters ook om de taal beter te absorberen. Het hoeft echter niet altijd zo uitgebreid te zijn. Je kan ook korte dramamomenten integreren tijdens de voorleessessie: je laat de kleuters een bepaalde actie uitbeelden of een stukje tekst meezeggen (bijvoorbeeld met een stokpoppetje van het personage in de hand). Je kan ook achteraf focussen op het naspelen van één belangrijke scène uit het verhaal.
- **Digiboekeu inzetten:** Kies liefst goed uitgewerkte digiboekeu waarin bewegende beelden, geluiden en/of muziek het verhaalbegrip ondersteunen. Voorzie ook ondersteuning bij deze activiteit, technische ondersteuning of inhoudelijke ondersteuning, bijvoorbeeld in de vorm van een luisteropdracht met prenten die de kleuter in de juiste volgorde moet plaatsen.

Wist-je-datje

Wist je dat Vlaamse kleuterleerkrachten gemiddeld genomen 2 tot 3 maal per week interactief voorlezen? Volgens onze observaties is er echter nog ruimte voor groei in de kwaliteit van het interactief voorlezen. Een goede voorbereiding vooraf, met aandacht voor de formulering van open vragen, en voldoende spreekruimte tijdens het voorleesmoment, kunnen hierbij helpen. Naast interactief voorlezen besteden leerkrachten ook aandacht aan visuele ondersteuning, hoewel dit soms meer diepgang kan hebben. Verder laten Vlaamse kleuterleerkrachten hun kleuters regelmatig verhalen navertellen, maar zetten ze in mindere mate in op inzicht in verhaalstructuur of het naspelen van verhalen. Ook digiboeken worden relatief weinig gebruikt.²

Het luisterdoel meegeven bij de start van de sessie

In *Blueprint for Early Literacy*⁶ vinden leerkrachten voor elk prentenboek twee tot drie uitgewerkte lesfiches. Die bouwen op elkaar voort. Bijvoorbeeld, het boek 'Kleine blauwe truck' (A. Schertle & J. McElmurry) wordt gelezen bij de start van het schooljaar. Er zijn twee voorleessessies. De focus van de eerste voorleessessie is om kleuters te leren om voorspellingen te maken. De lesfiche raadt leerkrachten aan om voor de start van de voorleessessie uit te leggen wat voorspellen betekent. De leerkracht speelt hiertoe een situatie na met een stoel die in de weg staat. Net voordat de leerkracht zou struikelen, bevriest de leerkracht de tijd en vraagt de kleuters wat er nu gaat gebeuren. Daarna suggereert de lesfiche om de kleuters voorspellingen te laten maken wanneer ze de kaft zien, en ook nog eens midden in het verhaal, wanneer de gele truck in een modderpoel rijdt. Ook het woord *modderpoel* wordt verklaard omdat het zo belangrijk is om het verhaal te begrijpen.

De focus van de tweede voorleessessie is om in het verhaal stil te staan bij de centrale problemen en de oplossingen die de dieren hiervoor verzinnen. Deze focus krijgen de kleuters reeds voor het lezen als leesdoel mee. De lesfiche raadt de leerkrachten aan om op twee momenten te stoppen om te praten over het probleem en de oplossingen in het verhaal. Kleuters worden telkens gestimuleerd om na te denken over alternatieve oplossingen voor het probleem. Daarnaast gaat er aandacht

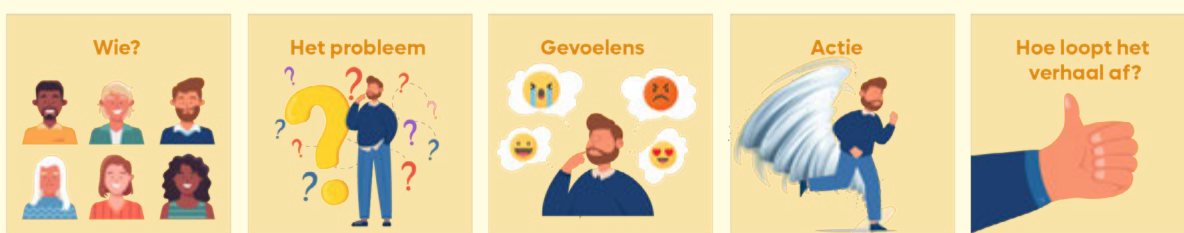
naar woordenschat. Alle kleuters krijgen uitleg over de woorden *zwaar* en *los*. Sommige kleuters krijgen daarnaast ook steun om het basiswoord *helpen* te begrijpen.

De lesfiche adviseert de leerkracht om na het vertellen de link te leggen met andere situaties waarin we samen een probleem oplossen. Er gebeuren ook nog enkele verwerkingsactiviteiten met het boek: kleuters leren enkele rijmwoorden herkennen uit het boek, ze maken een collage met de kleur blauw en geven daarbij ook de vertalingen van het woord blauw in hun thuistalen, ze bootsen de dieren uit het boek na. Ten slotte legt de leerkracht expliciet de link met een ander prentenboek, waarin de personages elkaar ook helpen.

Vragen leren begrijpen met verhaalpicto's

“Heel wat meertaalgerende kleuters hebben moeite om vragen te begrijpen. Daarom gebruiken we regelmatig verhaalpicto's als we een vraag stellen over het verhaal. Wanneer de kleuters het verhaalpicto van de personages zien, dan weten ze dat we vragen wie er in het verhaal voorkomt. Vaak schrijven en tekenen we het antwoord op de vraag. Zo kunnen we de antwoorden op onze vragen nog eens opfrissen wanneer we het verhaal opnieuw lezen. De verhaalpicto's komen ook van pas wanneer de kleuters zelf een verhaal vertellen. Ondersteund door de verhaalpicto's vragen we door, zodat er een mooi verhaal ontstaat. In functie van de herkenbaarheid gebruiken we in de hele school dezelfde verhaalpicto's. Die breiden we in de lagere school nog wel uit, met een verhaalpicto voor de plaats van het verhaal, een verhaalpicto voor de gevolgen van een actie, of soms een verhaalpicto voor het bedenken van een plan.”

Voor en na de voorleesactiviteiten kan je de kleuters verder onderdompelen in **verwerkingsactiviteiten** die hen de taal aanreiken, de ervaringen geven en de inzichten bijbrengen die nodig zijn om het verhaal in de diepte te begrijpen.

Activerende werkvormen voor kleuters die nood hebben aan extra taalondersteuning

In de NELI-interventie⁷ wordt er in kleine groep gewerkt met kleuters die nood hebben aan extra taalondersteuning. Passief naar een verhaal luisteren wordt vermeden ten voordele van activerende werkvormen. Voor de onderstaande voorbeelden rond het bekende sprookje van Assepoester putten we inspiratie uit de Nederlandse versie van de NELI-interventie:

- **Het verhaal interactief vertellen met prenten:** Je kunt het verhaal van Assepoester vertellen aan de hand van prenten die het verhaal zichtbaar maken. Je onderbreekt nu en dan het verhaal door een prent aan te wijzen en een kleuter te vragen om te vertellen wie en wat er op de prent te zien is, wat er gebeurt, enzovoort.
- **De kleuters vissen de personages uit een zak en bespreken ze een voor een:** De kleuters leren hier wat een personage in een verhaal is. Je knipt de personages van het Assepoester-verhaal uit en stopt ze in een toverzak. Je frist samen met de kleuters het verhaal op. Vervolgens vraag je de kleuters om een personage uit de Assepoester-toverzak te kiezen en erover te praten.
- **De kleuters spelen met maskers een sprookjesscène na (rollenspel):** Je spoort de kleuters aan om met maskers verschillende rollen aan te nemen en het deel van het verhaal na te spelen waarin Assepoester de goede fee ontmoet en naar het bal gaat.

[Hier](#) vind je uitgebreidere info over allerlei mogelijke werkwijzen om het verhaalbegrip te ondersteunen.

Leer kleuters ook zelf een verhaal vertellen

Het valt op, succesvolle taalprojecten in het buitenland zetten niet alleen in op voorlezen, maar ook op zelf vertellen. Zodra kleuters eenvoudige zinnestukjes kunnen maken, worden ze gestimuleerd om zelf een verhaal na te vertellen, een anekdote te vertellen of zelfs een verhaal te verzinnen. Dit zijn uitdagende activiteiten die je aan verschillende taaldoelen kan koppelen, onder meer:

- De spreekdurf vergroten
- Het verhaal in een heldere verhaalstructuur gieten
- Expressief en boeiend vertellen
- Nieuwe woordenschat verankeren
- Complexere zinnen gebruiken, bijvoorbeeld bijzinnen met omdat en nadat
- Precieze taal gebruiken, bijvoorbeeld om emoties aan te duiden, sociale interacties te beschrijven, de omgeving te schilderen, ...
- ...

Daarnaast zijn er ook nog belangrijke sociaal-emotionele doelen zoals het perspectief van een ander verkennen.¹²

Je kan de moeilijkheidsgraad van het vertellen opbouwen door te spelen met:

- **De verteltaak:** Een verhaal navertellen is gemakkelijker dan zelf een anekdote vertellen of een verhaal verzinnen. Wanneer je een anekdote vertelt, moet je immers tegelijk de herinnering oproepen aan wat er is gebeurd. Wanneer je een verhaal verzint, moet je een vervolg verzinnen dat verder bouwt op wat eerder gebeurde. Daarnaast ligt het volledig in jouw handen om het verhaal op een boeiende en samenhangende manier over te brengen. Bij het navertellen neem je gewoon het voorbeeld over van het oorspronkelijke verhaal. Wanneer kleuters nog maar weinig vertelvaardigheden hebben, start je daarom best met het navertellen. Wil je extra uitdaging, laat hen dan een verhaal verzinnen.
- **De inhoud van het verhaal:** Eenvoudige verhalen over herkenbare gebeurtenissen lenen zich gemakkelijk om over te vertellen. Denk aan vallen, 's nachts wakker worden door lawaai, een verjaardag vieren. Complexere verhalen over minder vertrouwde thema's zijn moeilijker, maar kunnen zeker ook aan bod komen wanneer de kleuters het verhaal al beter kennen of meer achtergrondkennis opdeden over het thema.
- **Visuele ondersteuning:** Kleuters kunnen gemakkelijker een verhaal vertellen als ze visuele ondersteuning hebben. Soms is een voorwerp, een tekening of een foto voldoende (vb. een voorwerp van thuis, een foto van een uitstap met de klas, een tekening over een verzonden verhaal). Je kan ook een bestaande prent gebruiken of een reeks prenten. Denk aan prentenreeksen met twee of drie prenten die grappige en/of herkenbare verhalen tonen. Visuele ondersteuning is niet altijd een must. Je daagt kleuters uit om preciezer te verwoorden wat ze bedoelen door juist geen visuele ondersteuning te bieden.
- **Taalsteun:** Je ondersteunt kleuters door eerst te demonstreren hoe je een verhaal vertelt. Wanneer een kleuter zijn verhaal vertelt, kan je met hem in interactie gaan door extra vragen te stellen. Je geeft ook taalfeedback door de uitspraken van de kleuter te herhalen en uit te breiden met kleurrijke details. Nadat de kleuter zijn verhaal heeft verteld, kan je het verhaal nogmaals helemaal opnieuw vertellen, met aandacht voor een goede verhaalopbouw.

- **Herhaling:** Door dezelfde verteltaak opnieuw aan te bieden, maak je de taak minder complex. Kleuters moeten zo minder hard nadenken over wat ze willen vertellen. Bovendien kunnen ze terugrijpen naar de taal die ze tijdens de vorige activiteit al eens gebruikten. Een gouden tip is om notities te maken tijdens een vertelactiviteit. Die kan je dan gebruiken om bij de start van de vervolgvactiviteit het oorspronkelijke verhaal van de kleuter(s) weer te geven. Je geeft daarmee houvast aan de kleuter(s) om het verhaal nogmaals te vertellen en verder uit te bouwen.
- **De groepsomvang:** Hoe kleiner de groep, hoe meer spreekkansen de kleuters hebben tijdens een vertelactiviteit. Wanneer kleuters nog maar weinig spreekdurf hebben of er veel taalondersteuning nodig is, loont het de moeite om een dergelijke activiteit ook individueel aan te pakken.

Wat zou er kunnen gebeuren? Een vervolg verzinnen

In de Noorse interventie Språkforståelse i barnehagen¹³ (= taalbegrip in de kleuterklas) doen minder taalvaardige kleuters regelmatig een vertelactiviteit in kleine groep. Soms doet de leerkracht een spel waarbij de kleuters een vervolg verzinnen op een prent. De leerkracht gebruikt daartoe een prentenreeks met eenvoudige verhalen die zich op twee prenten afspelen. Op de eerste verhaalkaart bijvoorbeeld zit een jongen met een ijsje op een bank naast een hond. Op de tweede verhaalkaart heeft de hond van het ijsje gelikt. Het spel start met twee verhaalkaarten die samen horen met de blanco kant naar boven. De leerkracht toont voor hoe het spel gaat door zelf de eerste kaart om te draaien en aan de kleuters te tonen. Vervolgens suggereert de leerkracht verschillende zaken die zouden kunnen gebeuren. Dan bekijkt de leerkracht samen met de kinderen de tweede kaart en bespreken ze of hij het juist geraden heeft. Daarna zijn de kleuters aan de beurt. Eén kleuter mag een kaart omdraaien en aan de andere kleuters te tonen. De groep geeft suggesties over wat er zou kunnen gebeuren. Van zodra er enkele suggesties zijn, mag de kleuter de tweede kaart omdraaien en bespreekt de groep wat op de tweede kaart gebeurt en of ze het juist geraden hebben.

Zelf een verhaal verzinnen met veel taalsteun

Onderstaande vertelactiviteit is geïnspireerd door de Amerikaanse interventie Read-it-Again¹⁴. Kleuters leren hier zelf een verhaal te verzinnen met een duidelijk begin, midden en einde. De leerkracht biedt taalsteun door te modelleren, door veel taalfeedback te geven en het verhaal nogmaals te herhalen.

Lees eerst het verhaal 'Moeder is ziek' (Annie M.G. Schmidt).

- Besteed tijdens het lezen van dit boek aandacht aan de gebeurtenissen.
- Vraag aan de kleuters wat Floddertje allemaal deed. Herhaal hun antwoord en breid het uit.

Vertel kleuters dat ze hun eigen verhaal mogen verzinnen over als hun moeder ziek zou zijn.

- “Laat ons doen alsof jij Floddertje was en jouw moeder was ziek. Hoe zou jouw dag eruitzien?”
Laat kleuters even nadenken.

Vertel zelf een eigen verhaal. Bijvoorbeeld: “Als ik Floddertje was, dan zou ik de lievelingsmuziek

- van mijn moeder opzetten. Daarna zou ik moeders jas aantrekken en boodschappen doen. Ik zou ook stiekem oma bellen en samen met haar een taart maken met een hele grote berg slagroom op. Als laatste zou ik moeder verrassen met de taart.”

Vraag nu aan drie kleuters om zelf een verhaal te verzinnen, bijvoorbeeld “Zora, vertel me een verhaal over wat jij zou doen als je Floddertje was en jouw moeder was ziek.” Herhaal de

- ideeën, voeg details toe aan het verhaal en maak dat het een verhaal is met een duidelijk begin, midden en einde.

5

Beginnende geletterdheid

- Creëer een omgeving met veel geschreven taal en ontdek deze samen met de kleuters
- Investeer al vanaf de tweede kleuterklas in letters en klanken
- Kies voor een systematische aanpak

Beginnende geletterdheid

Mondelinge taalvaardigheid is een belangrijk doel op zich en ook een essentiële basis om te leren lezen. Maar daarbovenop komen nog een aantal specifieke vaardigheden die kinderen eveneens nodig hebben bij het leren lezen en schrijven, zoals het inzicht in de typische kenmerken van geschreven taal, het fonemisch bewustzijn en kennis van klankletterkoppelingen. Daarop focussen de aanbevelingen in dit deel.

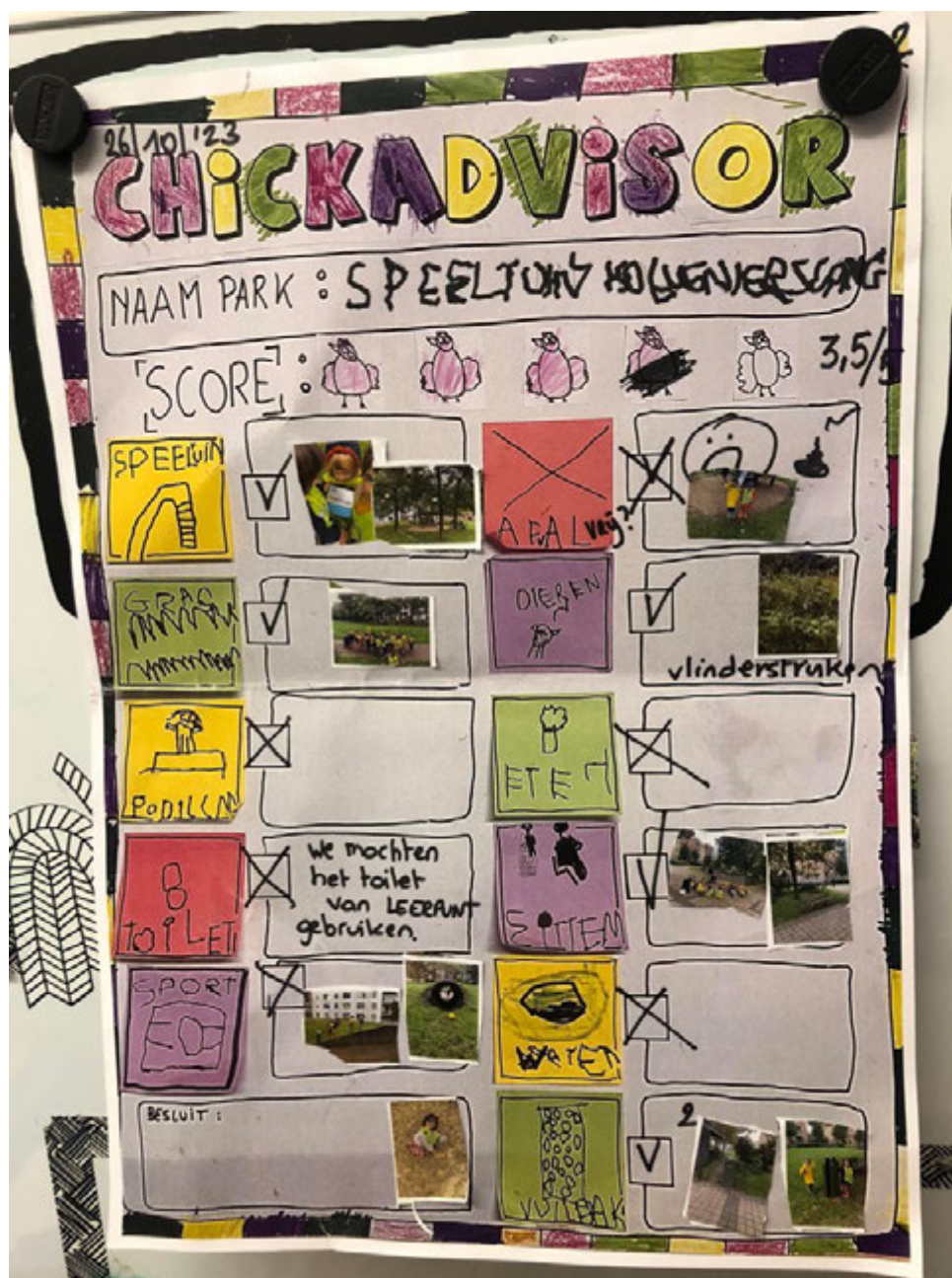
Creëer een omgeving met veel geschreven taal en ontdek deze samen met de kleuters

Dompel kleuters onder in een omgeving met veel letters en teksten. Zo bied je hun de kans om deze te ontdekken. Denk aan labels van materialen, de namen van de kleuters (in combinatie met een picto), de namen van de hoeken, opvallende herkenbare boodschappen (*welkom*, *WC*), grote flappen met informatie over het thema, aantekeningen onder de werkjes van de kleuters. Vaak combineer je geschreven woorden met afbeeldingen.

Je kan ook **samen met kleuters schriftelijke boodschappen ontwerpen**. Je overlegt bijvoorbeeld met een kleuter over een onderschrift bij een tekening, je noteert de ideeën van de kleuters tijdens een brainstorm bij de start van het thema, je maakt samen met de kleuters een boek, of je evalueert met hen de parken en speeltuinen in de buurt (zie foto).

Zelfs op jonge leeftijd kan je kleuters aansporen tot **doen-alsof schrijven**. Ze maken bijvoorbeeld krabbels op een blad en doen alsof het een boodschappenlijstje is. Ze tekenen een vorm die lijkt op de eerste letter van hun naam. Wacht niet af tot ze dit vanzelf doen, maar modelleer dit gedrag wanneer je meespeelt (vb. een afspraak noteren in de agenda van de kapper) en moedig hen aan om het over te nemen.

De eigen naam leert kleuters meer over geschreven taal

“In de loop van de tweede kleuterklas merk ik dat kleuters hun eigen naam proberen schrijven. Ik ondersteun hen daarbij door geplastificeerde kaartjes met hun naam aan te bieden, die ze kunnen natekenen. Vaak noem ik ook enkele klankletterkoppelingen in hun naam. “Jouw naam begint met s, net zoals de naam van Sophia.” Doordat ik dit benadruk, gaan mijn kleuters verder dan te zeggen: “Daar is een letter van mijn naam.” Ze zeggen ook om welke letter het gaat: “Dat is de letter o van mijn naam.” Verder leer ik hun om geschreven namen te gebruiken om duidelijk te maken wie een tekening heeft gemaakt en voor wie die bestemd is. Sommige kleuters schrijven hun volledige naam, andere kleuters gebruiken enkele letters.”

In deze rijke context zijn er veel spontane kansen om gesprekken te voeren over de kenmerken van geschreven taal, bijvoorbeeld dat geschreven taal ons helpt om iets te onthouden, dat geschreven taal bestaat uit lettertekens, dat geschreven woorden van elkaar worden gescheiden door witruimte, dat we in het Nederlands van links naar rechts en van boven naar beneden schrijven, dat andere talen soms een ander schrift hebben, ...

Daarnaast versterk je het inzicht in de kenmerken van geschreven taal ook door dergelijke gesprekken te plannen. Je gebruikt bijvoorbeeld de start van een voorleesmoment om de kleuters er bewust van te maken dat de titel van het verhaal uit drie woorden bestaat met telkens witruimte tussen. Terwijl je de titel traag leest, mag een kind de woorden aanwijzen. Een dag later schrijf je de titel van een recept op. Tijdens het schrijven vertel je hoe je wat ruimte laat voordat je aan een volgend woord begint. Je vraagt aan een kind om de woorden aan te wijzen terwijl je de titel van het recept opnieuw leest. De leerlijn die je hanteert, biedt houvast om af en toe dergelijke momenten in te plannen.

Een leerlijn om inzicht te verwerven in geschreven taal

Hieronder vind je de leerlijn die bij de vierjarige kleuters werd gebruikt tijdens de succesvolle interventie Read-it-Again¹⁴. De leerlijn bevat maar een beperkt aantal doelen. De idee is dat de vijfjarigen hierop voort kunnen bouwen.

1

Herkennen dat geschreven taal betekenis draagt en geschreven taal van afbeeldingen kunnen onderscheiden

2

De richting van geschreven taal herkennen: van links naar rechts en van boven naar onder

3

Enkele letters (vb. a, k, m) kunnen identificeren, onder meer uit de eigen naam en van vrienden of familie

4

Nieuwe woorden begrijpen en gebruiken die te maken hebben met geschreven taal, zoals *het woord, de letter (en ook de klank), schrijven, lezen*. Ook in de context van boeken, vb. *de illustrator, de auteur, de titel, de kaft, de titelpagina, ...*

5

Het verschil kennen tussen letters en woorden

6

Enkele hoogfrequente woorden op het zicht kunnen herkennen (vb. WC, de eigen naam)

Wist-je-datje

Wist je dat er in kleuterklassen met oudere kleuters relatief veel aandacht is voor geschreven taal in de omgeving, maar dat dit slechts zelden gebeurt bij de jongere kleuters volgens hun leerkrachten, ondanks de mogelijkheden?

Voor beide groepen worden kansen gemist. Denk aan de inzet van geschreven taal ter ondersteuning van de mondelinge taal, door samen een tekst te formuleren voor een taaltekening of een mindmap te maken na een exploratietocht (p. 35-36). Ook kunnen boeken ingezet worden buiten voorleesmomenten in grote groep, bijvoorbeeld om informatie op te zoeken voor een activiteit of om in te spelen op de interesses van een individuele kleuter in de boekenhoek. Dergelijke praktijken werden zelden geobserveerd.²

Investeer al vanaf de tweede kleuterklas in letters en klanken

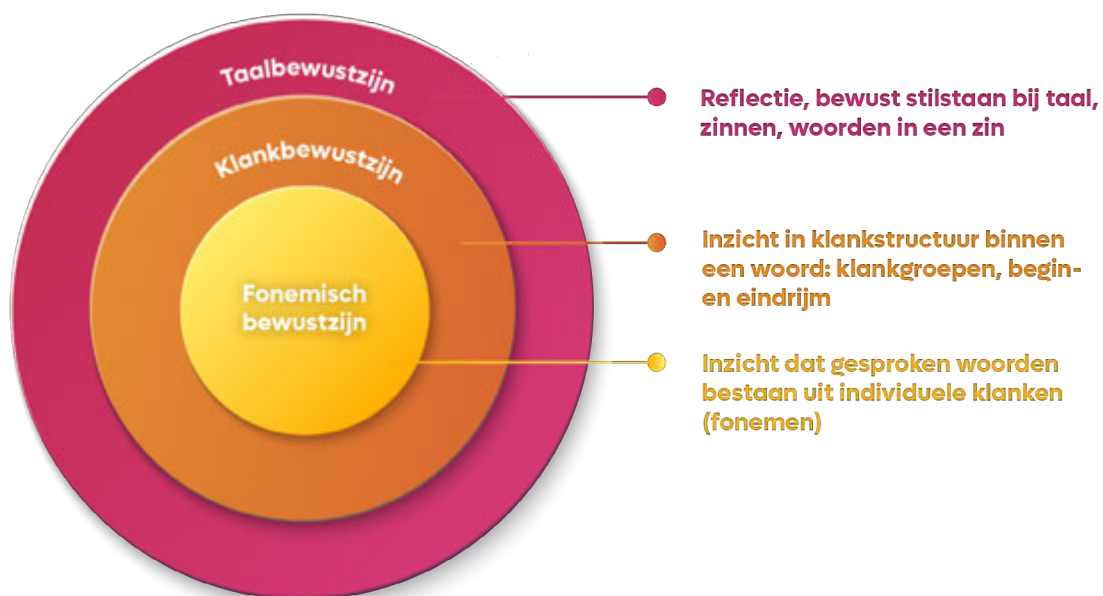
Voor geletterde volwassenen is het vanzelfsprekend dat gesproken woorden bestaan uit individuele klanken, die omgezet kunnen worden in letters. Voor jonge kinderen is dit allesbehalve evident. Vraag vierjarige kleuters om de losse klanken in het woord zeep op te noemen, en de kans is groot dat ze “zee...p” zeggen of gewoon “zeep”. Jonge kinderen kunnen in gesproken woorden maar moeilijk individuele klanken onderscheiden. Dat komt omdat klanken in de spraakstroom vaak in elkaar overvloeien zonder dat je een scherpe grens kan trekken waar de ene klank eindigt en de volgende begint. Ook is de articulatie van een klank afhankelijk van de klanken die erna of ervoor komen en van de positie in een woord, vooraan, in het midden of achteraan. Bijvoorbeeld, de lippen zijn plat en breed bij de uitspraak van /b/ in beer, maar wat getuit bij de uitspraak van /b/ in boer.

De vaardigheid om individuele klanken in woorden te kunnen onderscheiden en manipuleren noemen we het fonemisch bewustzijn (vb. aan het begin van zeep hoor ik het foneem /z/). Dit ontwikkelt zich niet vanzelf, maar onder invloed van een doordacht aanbod van activiteiten waarin letters en klanken worden verkend. **Je start hiervoor het best reeds in de tweede kleuterklas**, zodat alle kleuters de tijd hebben om

hierin te groeien. **Werk niet geïsoleerd aan het fonemisch bewustzijn (wat je hoort), maar werk tegelijkertijd ook aan letterkennis (wat je ziet) én aan de bewuste koppeling tussen beide, de klankletterkoppelingen.** Het is immers gemakkelijker om klanken in een woord te onderscheiden wanneer je die klanken ook ziet in de vorm van letters. Zowel het fonemisch bewustzijn als het inzicht in klankletterkoppelingen voorspellen een vlotte leesstart.

Je kan [hier](#) een filmpje bekijken over een schoolteam dat heel erg inzet op beginnende geletterdheid en daarbij alle kleuters ondersteuning op maat biedt.

De lagen van het taalbewustzijn¹⁵

Als kleuters nog helemaal geen inzicht hebben in de klankstructuur van woorden, kan je hen **eerst stimuleren vanuit globalere niveaus van het klankbewustzijn**. Zo kan je hen leren om klankgroepen te onderscheiden in lange woorden (*to-ver-staf*) en vertrouwd maken met rijm (eindrijm *zon, ton*). Beide vaardigheden zijn minder uitdagend dan het onderscheiden en manipuleren van individuele klanken, maar vragen toch ook expliciete aandacht. Bijvoorbeeld, als het gaat om rijm, is het belangrijk om een rijk aanbod te doen aan liedjes, gedichten en boeken op rijm. Maar moet je daarnaast ook uitleggen wat rijm betekent, namelijk dat twee woorden hetzelfde klinken op het einde en dat dit ook te zien en te voelen is aan de bewegingen van de mond en de tong. Opgepast, rijmspelletjes en spelletjes met klankgroepen kan je als een opstapje gebruiken, maar vervangen de aandacht voor het fonemisch bewustzijn niet.

Spelen met klanken bij de jongste kleuters

“Tijdens een wachtmoment doen we wel eens een klankspelletje met onze kleuters: we zeggen een klank of een klankcombinatie expressief voor en samen zeggen de kleuters het dan na: fff, rrr, oe. Wanneer de kleuters in de kring hun fluoehesje komen ophalen, maken we daar ook weer een klankspelletje van met de namen. “Dit is voor M... Meee.... Meeeli.... Ja, goed gehoord, het is voor jou, Melissa.” “Mara, mara, mara, het groene fluoehesje is voor.... Tiara.” En verder zijn we dol op liedjes en versjes. Op het einde van het fruitmoment komen altijd enkele favorieten aan bod.”

Wist-je-datje

Wist je dat Vlaamse kleuters vanaf de tweede kleuterklas en in sterkere mate in de derde kleuterklas een aanbod krijgen rond letters en klanken? Er zijn echter grote verschillen tussen kleuterleerkrachten van dezelfde leeftijdsgroep wat betreft de frequentie van activiteiten. Ook zien we in het bijzonder in de tweede kleuterklas relatief weinig aandacht voor de kennis van klankletterkoppelingen, maar relatief veel aandacht voor rijmen.²

Kies voor een systematische aanpak

Je biedt activiteiten het best aan volgens opklimmende moeilijkheidsgraad, waarbij je rekening houdt met de natuurlijke ontwikkeling van de kleuters en met de talige eigenschappen van klanken en woorden.

- **Sommige taken zijn gemakkelijker dan andere.** Je begint bijvoorbeeld het best met het uitluisteren van een klank in een woord: “Hoor je t in kat?” Klanken manipuleren is al heel wat uitdagender, en bied je daarom pas wat later aan: “Wat als ik t verwissel met m?” Vaak is herkennen ook gemakkelijker dan zelf produceren: “Hoor je t in kat”, is gemakkelijker dan woorden verzinnen die een /t/ bevatten.
- Ook **de talige eigenschappen van klanken** spelen een rol. Bijvoorbeeld, aan het begin van een woord zijn /r/ en /s/ gemakkelijker uit te luisteren dan /p/ omdat je ze lang kan aanhouden.
- Verder wordt de **moeilijkheidsgraad ook bepaald door de oefenwoorden die je selecteert**: het is eenvoudiger om /r/ en /s/ uit te luisteren in woorden met een eenvoudige klankstructuur zoals *roos* en *sok* dan in woorden zoals *straat* of *supermarkt*.

Trap niet in de valkuil om de nadruk te blijven leggen op eenvoudige activiteiten, maar ook niet om te snel te gaan. Door de moeilijkheidsgraad geleidelijk aan op te drijven volgens een vooraf vastgelegde leerlijn, geef je meer groeikansen.

Een stapsgewijze en systematische aanpak

“Vroeger bracht ik de letter van de week heel snel aan: op maandag stelde ik de nieuwe letter voor, op dinsdag gingen we al op letterjacht in de klas. Sommige kleuters deden hier enthousiast aan mee, andere wisten nauwelijks nog over welke letter het ging en hadden moeite om de doelklank te horen in de woorden die we vonden. Geïnspireerd door een professionalisering³ werk ik nu met verschillende tussenstappen, waardoor alle kleuters mee zijn. De kleuters onthouden de klankletterkoppelingen ook beter met deze aanpak.

Bij de letter <v> doen we dat zo:

Alzijdig verkennen van de klank en de letter. We onderzoeken met een spiegel hoe de klank /v/ wordt uitgesproken: de kleuters zien hoe ze hun lippen plaatsen bij het uitspreken en voelen met hun hand op de keel hoe de stembanden trillen. Met de hand voor hun mond voelen ze dan weer de luchtstroom. Verder doen we enkele klankspelletjes om de klank te leren onderscheiden van andere klanken: de kleuters horen een reeks losse klanken, mmm, vvv, sss, en steken hun handen in de lucht wanneer ze de doelklank horen.

Om het moeilijker te maken, steken we er ook eens klanken tussen die sterk lijken op de doelklank, bijvoorbeeld fff. Ook de vorm van de leesletter krijgt aandacht. We doen geen echte schrijfoefeningen, want dat is voor het eerste leerjaar. Maar we verkennen de vorm van de leesletter door deze te schilderen, te voelen in zand of in klei, ... Ik vraag altijd door naar de uitspraak, want het is niet omdat een kind de vorm van de leesletter <v> al goed herkent, dat het die automatisch ook al goed koppelt aan de klank /v/. We vergelijken de nieuwe letter ook met de letters die eerder aan bod kwamen, en geven de nieuwe letter een plaatsje in onze letterstruik.

2

De doelklank uitluisteren in woorden die ik zelf uitkoos. Ik zoek zelf een aantal plaatjes of voorwerpen van woorden die met onze doelklank beginnen. Ik ga meestal voor eenvoudige woorden waarin de doelklank aan het begin of het einde te horen valt, vb. veer, vuil, vis, maar voeg soms enkele moeilijkere woorden toe, vriend, vakantie. De kleuters onderzoeken dan met mijn hulp welke woorden op onze lettertafel mogen komen. We luisteren naar de klank en kijken naar het geschreven woord. En wanneer de poetsvrouw alles overhoop heeft gehaald, dan doen we dat nog eens opnieuw.

3

Op letterjacht. De letterjacht hebben we uitgebreid. Vroeger deden we dat enkel op het gehoor: we gingen op zoek naar voorwerpen met onze doelklank. Nu gaan we ook op jacht op basis van wat we zien. Tijdens het hoekenwerk gaan kleuters bijvoorbeeld op zoek naar onze letter in tijdschriften. Ze knippen de letter uit, en plakken die in een uitvergrote versie van onze letter. De vangst van onze jacht komt op de lettertafel. Daar doen we dan weer luisterspeltjes mee. "Waar hoor je in dit woord vv? Vooraan of in het midden? Luister goed ze - ven?"

4

Door oefenen met het fonemisch bewustzijn. Ik werk verder aan het inzicht dat woorden bestaan uit individuele klanken. Voor heel wat kleuters lukt het al goed om de doelklank in het begin van een woord te horen. Met hen ga ik bewust een stapje verder. Bijvoorbeeld, alle losse klanken in een woord benoemen, v, ee, r. Of eens proberen of we het woord kunnen uitspreken zonder v, veer wordt eer, en dan vragen om het woord met een andere klank te laten starten, eer wordt meer.

Aanvankelijk geef je heel wat **ondersteuning** aan de kleuters. Je zegt waar het om gaat in de activiteit. Je modelleert wat er moet gebeuren. Verder maak je de activiteit gemakkelijker door de woorden rustig uit te spreken en de letters te laten zien. Je werkt ook eerst met een beperkt aantal woorden, waarmee je voordoet hoe het moet, voordat de kleuters met dezelfde woorden aan de slag gaan. Deze ingrediënten keren terug in onderstaande rijmactiviteit:

Tijdens een eerste kennismaking met rijm veel ondersteuning bieden

De allereerste rijmactiviteit uit de succesvolle Amerikaanse interventie Read-it-Again¹⁴ is kort en krachtig. De leerkracht leert vierjarige kleuters wat rijm betekent en herhaalt dit meerdere keren. De leerkracht doet ook meermaals voor hoe je twee rijmwoorden kan identificeren en geeft de kleuters vervolgens exact dezelfde taak om de kans op fouten te beperken.

- Introduceer de activiteit door te zeggen: We gaan wat prenten bekijken die rijmen. Ik zeg wat op de prent staat en jij zegt het na.
- Laat één voor één vier prenten zien van woorden die op -ak rijmen (*zak, dak, slak, pak*) en laat de kleuters elk kaartje labelen. Vertel de kleuters: “Al deze woorden rijmen; ze klinken hetzelfde aan het eind. Zie je hoe mijn mond hetzelfde beweegt aan het eind?”
- Maak rijmpjes met de ak-kaartjes en bespreek deze rijmpjes met de kleuters, zoals in: “Op deze prent staat een *slak* (laat de prent zien) en het rijmt op *dak* (laat de prent zien). Mijn mond doet hetzelfde aan het einde: *slak-dak*. Ga door met dit proces voor andere paren (*zak-pak, dak-slak*).”
- Houd alle vier de kaarten in je hand en laat kleuters twee kaarten uit je hand kiezen en de twee woorden die erop staan zeggen. Vraag vervolgens aan de hele groep: “Rijmen (woord) en (woord)? Doet jouw mond hetzelfde?”

Tijdens vervolgvacaties introduceert de leerkracht een andere groep van woorden die rijmen, en mengt ze de twee groepen. Ze kiest voor sterke contrasten (*zak - bos*). De leerkracht ondersteunt kleuters door trager te spreken en/of door hardop na te denken. De kleuters zijn hier verschillende weken mee bezig. Naast rijm komen in Read-it-Again ook nog de klankgroepen aan bod. Veruit de meeste aandacht gaat echter naar de training van het fonemisch bewustzijn en de introductie van klankletterkoppelingen.

Het is belangrijk om de ontwikkeling van deze vaardigheden **goed te monitoren**. Wanneer kleuters moeite hebben met een bepaalde vaardigheid, bied je meer ondersteuning aan tijdens een activiteit. Je kan ook extra stapsgewijze herhaling voorzien. Het is effectiever om vaker een kort oefenmoment in te zetten dan één keer een langer moment.

Je kan ook **digitale tools** inzetten om een aanbod op maat te bieden dat aansluit bij de voorkennis van het kind en de doelen die jij voor ogen hebt. Hou bij de keuze van de digitale tools rekening met recente inzichten in beginnende geletterdheid, bijvoorbeeld dat je het best niet geïsoleerd aan het klankbewustzijn werkt, maar dit combineert met aandacht voor de koppelingen tussen letters en klanken. Sommige apps bieden reeds activiteiten aan volgens opklimmende moeilijkheidsgraad.

We verzamelden enkele [instrumenten](#) die je kan inzetten om de beginnende geletterdheid te monitoren

Monitoren en differentiëren

“In onze kleuterschool monitoren we de beginnende geletterdheid regelmatig. Kleuters die moeite hebben om nieuwe klankletterkoppelingen te verwerven, krijgen regelmatig extra ondersteuning in de vorm van preteaching en reteaching. Kleuters die al ver staan, dagen we uit met betekenisvolle schrijfoopdrachten in de schrijfhoek (doen-alsof schrijven en invented spelling). Vanaf de tweede helft van de derde kleuterklas kiezen we op onze school voor een voorschotbenadering, waarbij we kleuters die sterk achterophinken twee keer per week laten werken met een computerprogramma dat zich aanpast aan de vaardigheden van de kleuter. Naast de kleuter zit dan een tutor, een leerling uit de hogere klassen of een zorgleerkracht. Dit doen we ook nog in het eerste leerjaar, tot het programma helemaal is afgewerkt en het kind eenvoudige klankzuivere woorden vlot kan lezen.”

Inspelen op verschillen

- Investeer in jouw klasaankpak en voorzie extra ondersteuning in kleine groep
- Besteed aandacht aan diverse achtergronden

Inspelen op verschillen

De diversiteit in een kleuterklas is groot. Als je die goed benut, biedt dit extra kansen om de taalvaardigheid te versterken.

Investeer in jouw klasaanpak en voorzie extra ondersteuning in kleine groep

Kleuters komen jouw kleuterklas binnen met een uiteenlopende taalvaardigheid in de onderwijstaal. Met de onderzoeksgebaseerde tips in deze inspiratiegids investeer je al in **een sterke klasaanpak, waar alle profielen baat bij hebben**. Denk aan herhaald voorlezen. Alle kleuters hebben hier voordeel bij, zeker wanneer je jouw interacties afstemt op de individuele taalnoden. Een minder taalvaardige kleuter kan je bijvoorbeeld tijdens de tweede voorleessessie vragen om de gevoelens van het hoofdpersonage te beschrijven en te verklaren. Je steunt hem door jouw vraag op te splitsen in deelvragen en door naar de relevante prenten te wijzen. Aan een erg taalvaardige kleuter vraag je dan weer waarom niet iedereen zich hetzelfde voelt. Wanneer de kleuters nadien het verhaal naspelen op een verteltafel, kan de meest taalvaardige kleuter uitgedaagd worden om de rol van verteller op zich te nemen, terwijl minder taalvaardige kleuters ondertussen de figuren laten bewegen en met elkaar laten spreken.

Voor kleuters die nood hebben aan extra taalondersteuning, voorzie je daarbovenop het best extra activiteiten in kleine groepen of zelfs individueel. Deze bieden meer taalleerkansen doordat kleuters actiever kunnen bijdragen en vaker het woord kunnen nemen.

Een ondersteuningsmodel met vier lagen

“In onze derde kleuterklas bieden we zorg aan volgens een meerlagig ondersteuningsmodel. Onze inspiratie hiervoor vonden we in de inspiratiegids *Bouwstenen voor effectieve taaltrajecten*.¹⁶ Die aanpak sluit ook sterk aan bij het zorgcontinuüm waar we gewoonlijk mee werken.

Op laag 1 voorzien we voor alle kleuters een rijke klasaanpak. Kleuters die in de KOALA-taalscreening net niet of net wel een groen licht kregen, bieden we op laag 2 extra activiteiten aan die aansluiten bij de inhouden en de doelen van de klasaanpak. We richten ons op preteaching of verlengde instructie. Op laag 3 komen de kleuters die in de KOALA-screening een oranje of een rood licht kregen. Hen bieden we in kleine taalgroepjes een intensief aanbod, dat wat lossier staat van wat in de klas gebeurt. Anderstalige nieuwkomers sluiten hier vaak bij aan. Soms botsen we op bredere ontwikkelingsproblemen, waar we samen met professionals buiten de school (laag 4) aan werken. Vaak stellen we ook vast dat kleuters niet voldoende aanwezig zijn op school. Daar zetten we nu samen met de brugfiguur van onze school hard op in.”

Hou de vinger aan de pols door de taalontwikkeling van de kleuters **regelmatig te monitoren**. Behoeften kunnen veranderen en daar moet je dan flexibel op inspelen. Hoe moeilijk het soms ook te realiseren valt, bewaak dat er **voldoende intensiteit** is.

Vertelvaardigheden versterken vanuit een meerlagig ondersteuningsmodel

In de Amerikaanse interventie Story Champs⁹ stimuleren kleuterleerkrachten de vertelvaardigheden van oudere kleuters. Dat gebeurt in de eerste plaats met de volledige klas: kleuters horen herkenbare verhalen, vertellen deze verhalen na, maar krijgen ook de kans om eigen verhalen te bouwen. Daarbij versterken ze niet alleen hun inzicht in de typische structuur van een verhaal, maar oefenen ze ook nieuwe woorden en grammaticale constructies. Met de kleuters die hier nood aan hebben, wordt echter ook in kleine groep gewerkt. Daar krijgen kleuters de kans om verhalen meermaals te vertellen en te verrijken met nieuwe elementen, bijvoorbeeld met gevoelswoorden of complexe zinnen. Wanneer nodig, kunnen ook individuele activiteiten gebeuren met nog intensievere begeleiding. Story Champs adviseert leerkrachten om flexibel om te springen met dit systeem op basis van de evoluties in de taalontwikkeling van de kleuters. (Voorbeeld uit internationaal onderzoek)

Een tutor inzetten voor intensieve taalstimulering

De Engelse NELI-interventie⁷ mikt op de minst taalvaardige kleuters van een klas. Deze kleuters krijgen driemaal per week een aanbod van een half uur in kleine groep, en tweemaal per week is er een individueel moment van een kwartier. Om dat mogelijk te maken, worden tutores ingeschakeld. In Engeland zijn dat vaak leerkrachtassistenten, maar ook andere profielen kunnen die rol vervullen, ondersteunende leerkrachten, kinderverzorgers of vrijwilligers. Tijdens deze momenten wordt vanuit een aantal centrale thema's op een betekenisvolle manier gewerkt aan woordenschat, taalbegrip en narratieve vaardigheden. De activiteiten bouwen op elkaar voort. Die aanpak werkt: kleuters maken via NELI betekenisvolle vorderingen. Hoe meer de vooropgestelde intensiteit ook echt in de praktijk wordt gerealiseerd, des te groter het effect.

Besteed aandacht aan diverse achtergronden

Internationale succesvolle taalinterventies houden rekening met de diverse culturele en sociale contexten van hun doelgroep. Het is immers belangrijk om voldoende aanknopingspunten met de leefwereld van de kleuters te bieden. Tijdens de thema's gaat er aandacht naar een positieve kijk op diversiteit. Het beeldmateriaal toont verschillende huidskleuren, culturele en sociale contexten. Prentenboeken bieden kansen om zich te identificeren of een venster op de wereld te bieden. Succesvolle interventies zetten soms ook tweetalige boeken in, of voorzien digitale versies van verhalen in de thuistaal, zodat ouders samen met hun kleuters van dezelfde verhalen kunnen genieten. Door ervoor te zorgen dat kinderen de inhoud van een boekje in hun thuistaal goed meekrijgen en er vervolgens in de klas in het Nederlands rond aan de slag te gaan, hebben kinderen meer aanknopingspunten om (in het) Nederlands te leren.

Een diverse boekenhoek

“Een tijdje geleden screenen we op een pedagogische studiedag het boekenaanbod in alle kleuterklassen met behulp van een kijkwijzer. Dat was even schrikken. We hadden er niet echt bij stil gestaan dat de meeste boeken witte kinderen uit traditionele gezinnen tonen, waar onze kleuters zich niet zo goed in herkennen. Samen met de kleuters hebben we ons aanbod uitgebreid. Wij hadden vooral aandacht voor verschillende huidskleuren, gezinscontexten, culturele tradities, positieve boodschappen over diversiteit. Onze kleuters daagden ons uit om aan te sluiten bij hun interesses, wat leidde tot een boeiende collectie boeken over jonge dieren, voertuigen en religieuze feesten.”

Volgens wetenschappelijk onderzoek is het mogelijk om bewust gebruik te maken van wat kinderen al weten en kunnen in hun thuistaal, om het leren van en in het Nederlands te versterken en te versnellen. Uiteraard kan niemand verwachten dat je alle thuistalen in de klas beheerst, maar je kan wel enkele kleine, haalbare ingrepen doen om de brug te maken tussen de thuistaal en de onderwijstaal. De thuistaal als opstapje naar het Nederlands dus. Je kan bijvoorbeeld vragen aan de kleuters of ze een bepaald woord in hun thuistaal kennen en er vervolgens het Nederlandse woord aan vasthangen. Of je vertaalt voor een anderstalige nieuwkomer een belangrijke mededeling met behulp van een vertaalapp en herhaalt die vervolgens in het Nederlands. Of je zet jouw eigen talenkennis in om de boodschap te begrijpen die een kleuter wil meegeven om deze te verwoorden in het Nederlands.

Wist-je-datje

Wist je dat Vlaamse kleuterleerkrachten als het gaat om taal vooral professionaliseringsnoden ervaren wat betreft de ondersteuning van meertaalrende kinderen? Verder rapporteren leerkrachten dat ze de thuistaal soms inzetten als opstapje naar het Nederlands, maar zich hier wat minder competent in voelen. Onze observaties tonen dat er nog heel wat mogelijkheden blijven liggen om de thuistaal op een positieve en constructieve manier aan te wenden als aanknopingspunt voor het leren van het Nederlands.²

Op onze [website](#) vind je interessante bronnen om aandacht te besteden aan diverse achtergronden.

7

Hoe ga je hiermee op weg met het team?

- Bepaal jouw doel en vertaal deze naar onderzoeksgeïnspireerde strategieën
- Laat je uitdagen door rijke materialen
- Laat je uitdagen door professionalisering, liefst met coaching in de klas

Hoe ga je hiermee op weg met het team?

Met alle teamleden in dezelfde richting denken, dat is zeldzaam, maar wel erg belangrijk om na te streven. Vanuit een gedeelde visie en aanpak werken zorgt voor de beste resultaten. Vaak zijn het één of enkele leerkrachten die een nieuw inzicht opdoen en op basis daarvan hun praktijken verder verfijnen. Hun positieve ervaringen kunnen een domino-effect hebben op de rest van het team, wanneer ze gedeeld worden in de koffiekamer, in nieuwsbrieven, tijdens een personeelsoverleg of wanneer een collega in jouw klas mag observeren. We raden je daarom aan om geduldig en vastberaden aan de weg te blijven timmeren.

Hieronder vind je **drie adviezen die de impact kunnen vergroten** van wat je doet.

Bepaal jouw doel en vertaal deze naar onderzoeksgeïnspireerde strategieën

Soms verandert een kleuterteam de dagelijkse werking niet zozeer vanuit een doel, maar met het oog op een bepaalde werkvorm (vb. wij willen ook verteltassen) of een nieuwe manier van organiseren (vb. wij willen geen vaste hoeken meer). Succesvolle veranderingen gebeuren echter meestal omgekeerd: **eerst wordt het doel bepaald, dan de aanpak**. Je kiest daarbij voor een onderzoeksgeïnspireerde aanpak die past bij jouw context en maakt samen met het team een realistische planning om deze in te voeren. Op die manier vermijd je grote inspanningen die weinig opleveren of niet duurzaam zijn.

In plaats van bijvoorbeeld verteltassen voorop te stellen, vertrek je vanuit het doel om het verhaalbegrip van de kleuters te verbeteren. Je kan dan verschillende onderzoeksgeïnspireerde strategieën met elkaar combineren. Je zet bijvoorbeeld in op herhaald vertellen (zie p. 38-41) met digitale versies van de verhalen (zie p. 42), die zowel thuis als in de klas herbeluisterd worden. Daarnaast schakel je misschien ook verteltassen in, waarbij je ouders en kind stimuleert om het verhaal na te spelen (zie p. 42). Een ander voorbeeld is het werken zonder vaste hoeken. Ongetwijfeld een fascinerende innovatie, maar het is niet opgenomen in deze gids omdat er nog geen onderzoek gebeurde naar de impact op de taalontwikkeling. Als jouw doel is om meer rijke gesprekken te creëren, vind je andere tips in deze inspiratiegids, zoals langere thema's uitrollen (zie p. 15), de spreekkansen in de groep bewaken (zie p. 30), de inbreng van de kleuters vergroten door samen te werken aan een project tijdens het thema (zie p. 31), regelmatig gesprekken buiten het hier-en-nu inplannen (zie p. 34), geschreven taal inzetten in functie van de mondelinge taal (zie p. 35-36), ...

Laat je uitdagen door rijke materialen

Misschien heb je wel een favoriete website waarop relevante thema's met prikkelende invalshoeken voorgesteld worden. Maar ook andere materialen kunnen inspireren en houvast bieden om doelen te realiseren:

- Voorleestips bij prentenboeken
- Kwalitatieve digitale prentenboeken die beschikbaar zijn op educatieve websites of apps
- Leerlijnen met concrete tussendoelen die je in de jaarplanning kan verwerken
- Taalmethodes die op één of meerdere pijlers focussen, nl. rijke gesprekken, woordenschat, narratieve vaardigheden of beginnende geletterdheid
- Apps die op één of meerdere pijlers focussen
- Totaalmethodes die alle ontwikkelingsdomeinen willen afdekken

We verzamelden enkele interessante materialen op onze [website](#).

Kwalitatieve, onderzoeksgeïnspireerde materialen dagen je uit om de lat hoog te leggen, maar tegelijk voldoende ondersteuning te bieden aan de kleuters. Ze helpen je om doelen te vertalen naar rijke activiteiten. Ze maken je bewust van wat kleuters allemaal kunnen leren uit het activiteitenaanbod, en helpen je begrijpen hoe dat het best gebeurt. Dat lukt uiteraard alleen maar wanneer jij een goed zicht hebt op de onderliggende werkende principes in deze materialen en jouw didactische vaardigheden inzet om de materialen aan te passen aan de concrete situatie in jouw klas. Materiaalontwikkelaars vinden het daarom belangrijk dat de leerkracht aan het stuur blijft zitten.

Sommige materialen bieden veel ondersteuning, andere materialen vragen meer eigen denkwerk. Soms kan een leerlijn al voldoende houvast bieden aan leerkrachten om doelgerichte activiteiten te ontwerpen die aangepast zijn aan de noden en de interesses van de individuele kleuters.

Een eigen kindvolgsysteem als basis voor het plannen

“Op onze school biedt het eigen kindvolgsysteem houvast aan de leerkrachten. Tien jaar geleden hebben we dit zelf opgesteld. We zochten doelen voor de drie kleuterjaren en verspreidden die over vijf periodes in het jaar. Sindsdien verfijnden we het systeem steeds. Zo schraptten we een aantal doelen om het beheersbaar te houden. Aan de overblijvende doelen werken we heel bewust met de kleuters. We starten soms al vroeg, zodat de kleuters voldoende tijd krijgen om te leren. Ook in een eerste kleuterklas mag je kleuters uitdagen, vinden we. Sommige kleuters zijn er al aan toe en grijpen die kans, andere geven we de tijd om te groeien.

We observeren of onze kleuters de doelen behaald hebben en bieden extra leerkansen wanneer dat nodig is. Soms werken we hiertoe met kleinere groepen of individueel. Dat valt gemakkelijk te organiseren omdat elke klas een co-teacher heeft. En het heeft een positief effect op het spreekplezier.”

Laat je uitdagen door professionalisering, liefst met coaching in de klas

Goede professionalisering op het vlak van taal focust op het inzicht in taaldoelen en de wijze waarop je hieraan kan werken in de klas. Dergelijke professionalisering kan op diverse manieren vormgegeven worden: via workshops, online leertrajecten, leergemeenschappen, coaching in de klas, materialen die de integratie van nieuwe inzichten ondersteunen. Je kiest het best voor een combinatie van werkvormen. Grijp zeker de kans om je te laten coachen, met een coach die in jouw klas komt observeren of filmopnames van jouw klaspraktijk bekijkt aan de hand van een kijkwijzer. Dit geeft rijke leeransen voor jou als leraar en dat komt dan weer de kleuters ten goede.

Een gevarieerde aanpak van professionalisering

In de effectieve professionalisering Story Talk¹ krijgen leerkrachten gedurende het schooljaar vier workshops. In de eerste workshop worden ze ingeleid in de voorleesaanpak van Story Talk, leren ze werken met de voorleestips en maken ze kennis met de wijze waarop het spel in de hoeken wordt vormgegeven vanuit de verhalen. In de tweede workshop leren ze hoe ze de taalontwikkeling van kleuters kunnen opvolgen en hierop inspelen. In de derde workshop komen gespreksstrategieën aan bod om taal en woordenschat uit te breiden, en in de vierde workshop gaat het over klasmanagement in functie van de eerlijke verdeling van spreekkansen en de bevordering van actief luisteren. De inzichten passen de leerkrachten toe tijdens dagelijkse voorleesactiviteiten. Ze kiezen hiertoe uit een voorafopgestelde lijst boeken. Bij elk boek hoort een Story Map, een *verhaalkaart* met voorleestips voor drie voorleessessies die op elkaar voortbouwen. Een dergelijke *verhaalkaart* zegt niet letterlijk wat leerkrachten moeten doen, maar geeft suggesties om woorden te verklaren, vragen te stellen, voorkennis aan te brengen, hoeken in te richten en te begeleiden. Daarbij moeten leerkrachten veel ruimte laten voor de inbreng van de kleuters. Leerkrachten krijgen tweemaal per maand een coach over de vloer die een voorleesactiviteit observeert en gerichte feedback geeft over de toepassing van de vooropgestelde effectieve strategieën.

Haalbare professionalisering op maat van de school

“Omdat we merkten dat het niveau van het begrijpend lezen in de lagere school erg gedaald was, zetten we sinds kort in op begrijpend luisteren in de kleuterschool. Omdat we beperkte tijd en middelen hadden, kozen we voor een haalbare combinatie van externe ondersteuning met interne professionaliseringsmomenten. Kleuterleerkrachten sloten één voor één aan bij een extern vormingsaanbod rond herhaald voorlezen. Vervolgens maakten we regelmatig tijd vrij op

personeelsvergaderingen om samen voorleessessies uit te werken. Leerkrachten mochten bij elkaar observeren tijdens de uitvoering van de voorleessessies, met een kijkwijzer erbij. Ten slotte maakten we enkele teamafspraken over de frequentie van het herhaald voorlezen: bij de oudste kleuters werd de aanpak wekelijks toegepast op twee verschillende boeken, bij de jongste kleuters op één boek.”

Meer tips over onderwijsinnovatie vind je [hier](#).

Hoe deze gids tot stand kwam

Deze inspiratiegids is gebaseerd op een systematische literatuurstudie van recent, wetenschappelijk onderzoek. De onderzoekers lazen 24 zorgvuldig geselecteerde reviews over taalstimulering in de kleuterklas. Daarnaast namen ze 9 succesvolle taalinterventies door op zoek naar gemeenschappelijke bouwstenen die in minstens de helft van de interventies voorkwamen. De inzichten die hieruit voortvloeiden, werden vervolgens getoetst aan de huidige Vlaamse praktijken aan de hand van een vragenlijstonderzoek in 78 scholen en een kwalitatief diepteonderzoek in 11 scholen. Praktijktips kregen meer aandacht in deze gids wanneer bleek dat Vlaamse kleuterleerkrachten praktijken minder frequent uitvoeren, wanneer de kwaliteit van uitvoering niet optimaal is, of wanneer leerkrachten zichzelf minder competent inschatten.

Verschillende voorbeelden in deze gids zijn afkomstig uit succesvolle taalinterventies uit het buitenland, namelijk Blueprint For Early Literacy⁶, NELI⁷, Read-it-Again¹⁴, Språkforståelse i barnehagen¹³, SPELL¹⁰, Story Talk¹¹ en Story Champs⁹. Meer info over deze interventies vind je in hoofdstuk 4 van het wetenschappelijk rapport.

We willen graag onze oprechte dank uitspreken aan alle leerkrachten, directies en pedagogisch begeleiders die waardevolle feedback gaven op eerdere versies van de gids. Bijzondere vermelding verdienen de gedreven onderzoeksteams van het KIKO-project en het ELODIE-project voor hun waardevolle feedback.

We danken de volgende scholen omdat ze inspiratie opleverden voor de Vlaamse voorbeelden:

Scholen uit het diepteonderzoek van het KIKO-project:

- GO! Basisschool GAAF!, Aalst
- Vrije Basisschool De Wegwijzer, Antwerpen
- Vrije Basisschool Sint-Eligiusinstituut, Antwerpen
- Stedelijke Basisschool De Toverboom, Antwerpen
- Stedelijke Basisschool Eureka, Antwerpen
- Stedelijke Basisschool Het Atelier, Antwerpen
- Vrije Basisschool Sint-Mariaburg, Ekeren
- Vrije Basisschool Boekt, Heusden-Zolder
- Stedelijke Basisschool Victor Carpentier, Gent
- Vrije Basisschool Sterreneiland, Wanzele
- GO! Basisschool XCL Wegwijs, Lommel

Andere scholen:

- Gemeenteschool Paviljoen, Brussel
- Stedelijke Basisschool De Regenboog, Gent
- Stedelijke Basisschool Jenaplanschool Hippo's Hof, Gent
- Vrije Basisschool De Lettertuin, Opwijk
- Vrije Basisschool Jan Ruusbroec, Sint-Pieters-Leeuw
- Vrije Basisschool De Biekorf, Vilvoorde

Bronnenlijst

Onderzoeksinzichten zijn afkomstig uit het KIKO-project tenzij anders vermeld.

¹Taelman, H., Bodvin, K., Spilt, J., Vanblaere, B., & Verachtert, P. (2024). *Een literatuurstudie naar de kenmerken van effectief kleuteronderwijs voor taal, wiskunde en executieve functies: Onderzoeksrapport 1 bij het OBPWO-project Kwalitatief en Inspirerend Kleuteronderwijs*. Odisee, Arteveldehogeschool, KU Leuven, Thomas More. inspirerendkleuteronderwijs.be

²Bodvin, K., Cornelis, A., Mertens, E., Thys, S. Spilt, J., Vanblaere, B., Verachtert, P., & Taelman, H. (2024). *Een empirisch onderzoek naar de toepassing van effectieve praktijken voor taal, wiskunde en EF in het Vlaamse kleuteronderwijs: Onderzoeksrapport 2 bij het OBPWO-project Kwalitatief en Inspirerend Kleuteronderwijs*. Odisee, Arteveldehogeschool, KU Leuven, Thomas More. inspirerendkleuteronderwijs.be

³Project ELODIE: *Effectief LeesOnderwijs Doet Iedereen Excelleren*. Thomas More, Odisee, UGent. <https://thomasmore.be/nl/elodie>

⁴Weinert, S., & Ebert, S. (2024). Developmental dynamics and social disparities in early education-related child development: Results from the BiKS-3-18 study. In *Educational Processes, Decisions, and the Development of Competencies from Early Preschool Age to Adolescence: Findings from the BiKS Cohort Panel Studies* (pp. 91-129). Springer Fachmedien Wiesbaden.

⁵Paradis, J. (2023). Sources of individual differences in the dual language development of heritage bilinguals. *Journal of Child Language*, 50(4), 793-817.

⁶*Blueprint for Early Literacy*. <https://clibblueprint.org/get-blueprint/>

⁷Fricke, S., Bowyer-Crane, C., Snowling, M. J., & Hulme, C. (2023). *Inhoudelijke handleiding bij het tutorprogramma NELI (2 delen)*. Stichting Vinci, Universiteit Utrecht, Nuffield Foundation, OxEd & Assessment.

⁸Cabell, S. Q., Justice, L. M., McGinty, A. S., DeCoster, J., & Forston, L. D. (2015). Teacher-child conversations in preschool classrooms: Contributions to children's vocabulary development. *Early Childhood Research Quarterly*, 30, 80-92.

⁹Spencer, T. D., & Petersen, D. B. (2012). *Story Champs: A multi-tiered language intervention program*. <http://www.languagedynamicsgroup.com>

¹⁰SPELL (2012). *Sprogtilegnelse via Legebaseret læsning INTRODUKTION VEJLEDNING OVERSIGT AKTIVITETSFORLØB*. Det Strategiske Forskningsråd, Syddansk Universitet. Ramboll. Teknologisk Institut. <https://childresearch.au.dk/dagtilbud/sprog/spell-vaerktoejer>

¹¹Wasik, B. A., & Hindman, A. H. (2023). Story Talk: Using Strategies from an Evidence-Based Program to Improve Young Children's Vocabulary. *The Reading Teacher*, 76(4), 429-438.

¹²Grøver, V., Snow, C. E., Evans, L., & Strømme, H. (2023). Overlooked advantages of interactive book reading in early childhood? A systematic review and research agenda. *Acta psychologica*, 239, 103997.

¹³Hagen, Å. M., Melby-Lervåg, M., & Lervåg, A. (2017). Improving language comprehension in preschool children with language difficulties: A cluster randomized trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(10), 1132–1140.

¹⁴Justice, L. M., & McGinty, A. S. (2022). *Read it Again-Prek. A preschool curriculum supplement to promote language and literacy foundations*. Third edition. The Children's Learning Research Collaborative. <https://readitagain.osu.edu>

¹⁵Geudens, A., & Schraeyen, K. (2023). Maak je meer bewust. Fonemisch bewustzijn. *De Wereld van het Jonge Kind*, 6, 26-30.

¹⁶Geudens, A., Schraeyen, K., Taelman, H., Trioen, M., Casteleyn, J., Simons, M., & Smits, T. F. (2021). *Bouwstenen voor effectieve taaltrajecten. Praktijkgids voor taalondersteuning in het kleuter-, lager en secundair onderwijs*. Universiteit Antwerpen.

¹⁷Hur, J. H., Snyder, P., & Reichow, B. (2020). Systematic review of English early literacy interventions for children who are dual language learners. *Topics in Early Childhood Special Education*, 40(1), 6-23.

TAAL IN DE KLEUTERKLAS